

II RIIGIKOGU

10. istungjärgk. **Protokoll nr. 318 (16).**

1926. a.

II Riigikogu koosolek 4. veebruaril 1926. a.
kell 10 hom.

Kokku on tulnud 86 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: rahaminister **L. Sepp**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, haridusminister **J. Lattik**, põllutööminister **H. Laretei**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, teedeminister **O. Amberg**, kohtuminister **T. Kalbus**, kaubandus-tööstusminister **E. Veberman**.

Päevakord:

1. O. Gustavson'i küsimine rahaministrile a/s „Atlanta'le“ riigi poolt tehatahetava kingituse kohta 9.300.000 marga suuruses.

2. O. Gustavson'i küsimine rahaministrile Harju panga pankrottijäämisega tekkinud riigi ning erasikute kahjude kohta.

3. Läbirääkimised rahaminister L. Sepp'a erakorralise teadaande puhul.

4. Läbirääkimised A. Kerem'i erakorralise teadaande puhul.

5. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Jonas'e, J. Vain'i ja A. Jõeäär'i arupärimise peale riigistatud Joala mõisa peale obligatsioonilaenu tegemise asjus.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul O. Gustavson'i, J. Vain'i, E. Jonas'e ja J. Tiks'i arupärimise peale alevite osavõtust kõrvaldamise kohta maakonnakogude valimistelt.

7. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Jonas'e, A. Jõeäär'i, O. Gustavson'i ja J. Piiskar'i arupärimise peale Rannu maatöölise seltsi sulgumise kohta.

8. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale endise Hummuli mõisa omaniku metsalangi raiumiseks lubaandmise asjas.

9. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale rahaliikumise korraldamiseks maksvaks tunnustatud juhtnööride mitteteostamise asjas.

10. Eesti maapanga põhikiri — II lugemisel.

11. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal sekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

1. Päevakorra vastuvõtmine. Juhataja **A. Jürman**: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakorra kohta ettepanekuid ei tehta, loen päevakorra esitatud kujul vastuvõetuks. Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine Riigikogu liikmete koosolekuilt puudumiste kohta jaanuarikuul. (Sekretäär **J. Holberg** kannab ette tähendatud teadaande, vaata otsuste prot. nr. 318(16).)

3. Teadaandmine Vabariigi Valitsusele tagasiantud ja komisjoni-desse antud seaduseelnõude kohta. Sekretäär **J. Holberg**: Riigikogu juhatuse poolt on antud järgmised seaduseelnõud komisjoni-desse.

1. Põllumajandusliku chituslaenu seadus — rahasjanduse komisjoni.

2. Riigiasutuste töö koon-damise seaduse maksvuse pikendamise seadus — üldkomisjoni.

3. Omavalitsuste liitude seadus — oma-valitsuse komisjoni.

4. Kuldbilansside seaduse muutmise seadus — üldkomisjoni.

5. Vannutatud maamõõtjate kutseõiguse seadus — Vabariigi Valitsusele tagasi.

4. O. Gustavson'i küsimine rahaministrile a/s „Atlanta'le“ riigi poolt tehatahetava kingituse kohta 9.300.000 marga suuruses ja

O. Gustavson (stp) (loeb):

1. Kas vastab tõele, et on käimas kavatsus pankrottijäänud a/s „Atlanta'le“ Eesti pangale võlgnevate summade arvel maha kustutada „Atlanta“ kasuks 9.300.000 mk?

rahaministri vastamine küsimise peale.

2. Kui ja, siis — millistel motiividel seda teha tahetakse?

3. Kas vastab tõele, et tähendatud summa mahakustutamisest on eestkätt huvitatud rkl. härra Ipsberg?

Rahaminister **L. Sepp**: Austatud Riigikogu liikmed! A/s. „Atlantal“ ja Eesti pangal on tõepoolest vaidluse ja selgitamise all olev võlg 9.300.000 marga suuruses, mis on tekkinud järgmisel viisil:

1924. a. algul võeti a/s „Atlanta“ administratsiooni alla kreditoride nõudmisel. See administratsioon kinnitati kohtu poolt, kuid administratsiooni tegevusse astumise ajast saadik oli selge, et a/s. ei maksa selle seltsi operatsioone edasi viia, nii nagu administratsiooni seadus seda ette näeb, vaid otstarbekohane on seltsi likvideerida, ja administratsioon tegelikult ei ajanud neid operatsioone edasi, vaid asus ettevõtte likvideerimisele. Hiljem on aga selgunud, et omaaegne seaduse seletamine, et meil administratsiooni võib sisse seada, õige ei olnud, ja et seal ka kohus valesti on teinud, kui tema administratsiooni kinnitas. Riigikohus asus eitavale seisukohale ja ütles, et Eesti vabariigi piirides ei ole administratsioon mitte seaduslik ja a/s. „Atlanta“ aktsionääride nõudmisel tühistas hiljem kogu selle administratsiooni. See administratsiooni tühistamine on tagantjärele tõepoolest keerulisi juriidilisi situatsioone esile kutsunud, mis teatavaid sekeldusi on toonud, mis ka selle 9.300.000 mk. küsimuses on tekkinud. Nimelt on aktsionäärid nüüd pööranud Eesti panga poole nõudmisega, et kuna administratsioon mitte seaduses ettenähtud korras ei ole äritegevust jätkanud, vaid äri likvideerinud umbes samal alusel, kui konkursi korral, et siis ka kreditorid, kes administratsiooni sisse seadsid, peaksid lepima nende tingimistega, mis maksab konkursi valitsuse kohta. Sest sisuliselt ei olnud administratsioon, vaid oli konkursi valitsus. Konkursi valitsuse korras nähakse aga ette, et selle sisseadmise päevast peale lõpetatakse arved, arvatakse kõik protsendid välja ja sellest päevast peale protsendid enam edasi ei jookse, ja võlad, mis välisvaluutas on, arvatakse selle päeva kursis välja, tehakse üldine arve võlgnikule, kes maksujärgi on jäänud. Sedasama nõuavad ka praeguse a/s. aktsionäärid, et sellest päevast, kui nüüd see administratsioon tegelikult likvidatsiooni peale läks, samuti kui konkursi valitsuse puhul enam protsente ei rehkenda, vaid et selle päeva kursiga arved lõpetatakse, ja et aktsionäärid ei ole kohustatud neid tasusid maksuma, mis pantide realiseerimisel makstud on. See küsimus esitati Vabariigi Valitsusele

otsustamiseks. Vabariigi Valitsus kaalus seda küsimust ja andis ta ilma sisulise läbi arutamiseta Eesti pangale tagasi järgmistel motiividel: kui seaduse järgi peaks olema õigus aktsionääridel, siis võib Eesti pank seda ise ära otsustada, kui aga küsimus segane on, siis ei ole valitsus see instants, kes seadust seletama peab. Pealegi ei ole soovitatav, et valitsemise korras üksikuid Eesti panga operatsioone sarnasel viisil otsustatakse. Kui on seaduslik alus, siis tehku Eesti pank ise oma otsuseid, kui tarvis on, kui nad aga seadusest üle astuvad, siis vastutavad nad selle eest isiklikult.

Mis puutub kolmandasse küsimusesse, eriti härra Ipsberg'i kohta, siis ma ei tea, kas tema eriti just huvitatud on, kuid ta on üks aktsionääridest ja ühes teistega on ta ka ühel või teisel viisil selle küsimuse lahendamises lõplikult ka huvitatud.

5. O. Gustavson'i küsimine rahaministrile Harju panga pankrottijäämisega tekkinud riigi ning eraisikute kahjude kohta ja rahaministri vastamine küsimise peale.

O. Gustavson (stp) (loeb):

1. Kas vastab tõele, et Harju panga pankrottijäämise tagajärjel tekkinud riigi rahaline kahju ulatab üle 90 miljoni Emk.? Kui mitte, kui suur on siis see kahju?

2. Kas on tõsi, et Harju panga pankroti tagajärjel on kannatanud umbes 4500 eraisikut? Kui ja, siis — kui suur on tähendatud isikute rahaline kahju kogusummas?

3. Mis on rahaminister ette võtnud või kavatses ette võtta, et katta riigi kahjusid?

Rahaminister **L. Sepp**: Austatud Riigikogu liikmed! Eesti panga kogu nõudmine praegu Harju panga varandusliku massi vastu on umbes 100 miljonit marka suur. Sellest on loota, et Harju panga likvideerimise komisjon lähemal ajal osa tagasi maksab ja esialgu on kavatsatud tagasi maksta umbes 40%, kuna teine osa — 60% — jääks esialgu maksmata. (O. Gustavson, stp: Harju pangalt ei ole midagi võtta.) 40% on juba sisse nõutud ja Eesti pangas hoiul ja tuleb kõigi Harju panga klientide vahel jagamisele. Kuipalju peale selle veel likvideerida ja sisse nõuda saab, see selgub tulevikus, selle kohta minul veel andmeid ei ole. Igatahes Eesti panga kogu kahju ei ulata 90 miljonini, sest kogu nõudmine on umbes selle summa suurune ja 40% sellest summast tagasisaamine on samahästi kui kindlustatud.

Mis puutub eraisikute kahjudesse, siis on üldse esitatud nõudmisi Harju panga varan-

dusliku massi vastu umbes 3000 kreditori poolt. Nendest on paljud küll õige väikeste summadega, mõned isegi 10 ja 100 margaga, nõnda et eraisikute-kreditoride arv tegelikult veel vähem on kui 3000. Eraisikute nõudmiste kogusumma tõuseb umbes 35 miljonini ja kui tagasi makstud 40% dist eraisikutele tagasi makstakse umbes 15 miljonit mk., siis jääks umbes 20 miljonit eraisikute kahjusid tasumata, millest suuremaks eraisikute kahju kogusumma tõusta ei või.

Viimase küsimise kohta, — mis rahaminister ette võtnud või kavatsseb ette võtta, et katta riigi kahjusid? — pean ütleva, et siin ei saa rahaministeerium midagi teha otsekohe, küll on aga rahaministeerium likvideerimise komisjonile kindla nõudmise seadnud, et komisjon kõik abinõud tarvitusele võtaks, et nende isikute käest summasid sisse nõuda, kes Harju panga varanduslikule massile midagi võlgu on. Selle kohta ongi tegelikke samme astunud, ja nagu hiljuti ajalehtedest näha oli, on ka likvideerimise komisjon üksikute isikute vastu kohtuteel vastava nõudmisega esinenud.

6. Läbirääkimised rahaminister L. Sepp'a erakorralise teadaande puhul. M. Martna (stp): Aus-

tatud Riigikogu liikmed! Härra rahaministri teadaanne läinud neljapäeval Eesti panga kassavalitsuses ettetulnud väärnähtuste asjus puudutab küsimust, mis meie riiklikus elus väga iseäraliku tähtsuse omab. Olgugi, et kahjusumma, mis selle läbi pangale tekkinud, võrdlemisi väike on — umbes 5 miljonit, nagu senni teada, — laseb see ometi valgust heita Eesti panga kui riigi panga valitsemise peale, mis mitte ainult sisemaal riigiparaadi ja riigi asutuste vastu usaldust ikka rohkem ja rohkem kõigutab, vaid mis ka väljaspool niisamasugust mõju avaldab. Nende teadete põhjal, mis senni avalikuks tulnud, on niisugune tegutsemine selle nii tähtsa Eesti panga ametniku poolt juba aastate viisi kestnud. Ja nagu edasi nendest andmetest selgub, on niisugune tegutsemine kassavalitseja poolt panga juhatusele teada olnud, kui mitte kauem, siis vähemalt möödunud suvest saadik. Siis on Joosep Habicht muuseas ka Eesti panga juhatusele teatanud, et kassavalitseja Roosman raha välja laenab. Seda on, nagu ajalehed kõnelevad, isegi Eesti panga värske direktor, härra Kukk, sel ajal teada saanud. Härra Kukk on selle peale teatanud, et revisjon ei ole midagi süüdistavat Roosman'i vastu esile toonud. Iga kohtlane inimene peab sellejuures ütleva, kui pangajuhatusel teada on, et ühe pangaametniku kohta niisugused jutud liikumas, mis kõnelevad, et pangaametnik oma kassa valitsemise kõrval

veel käsipanga operatsioone toimetab, see siis pangajuhatusel ükskõik ei või olla. Pangajuhatus oleks pidanud ometi järele küsima, kuidas see võimalik oli. Kas ka see pangajuhatusel ükskõik oleks olnud, kui mõni pangadirektor oleks rikkamehena kodus veel käsipanga operatsioone toimetanud? Härra Roosman'ile ainus vabandus oli see, et ta olla rikas mees ja kui rikas mees võis — panga juhatuse arvates, — ta raha laenata! Kui pangajuhatusel see teada ei oleks olnud, ei oleks ometi lastud selles mõttes mingisugust revisjoni toime panna! Et aga revisjon toime pandi, näitab, et pangajuhatusel sellest mõndagi teada pidi olema. Ja hoolimata sellest lasti asja areneda. Sellejuures on veel see iseäraldus, et mehele, kelle käe all nii suured riigipanga varandused leiduvad, makstakse 10.000 mk. kuus palka! Direktorid, oma vajadusi hinnates, ei võinud kümnetuhande margaga leppida! (A. Anderkopp, tõi: Ega nad ise omale palka ei määra.) Ega siis Jumal ka ei määra, pangavalitsus määrab arvatavasti palgad. Ja kui mingisugune asutus määrab direktoritele vastava palga, siis oleks see sama asutus pidanud ka kassavalitsejale kõrgema palga määrama. Nüüd teatatakse, et mees saab 10.000 mk. kuus palka ja vabandatakse seda, võib olla, sellega, et Roosman on rikas mees — tal on oma eraoperatsioonid, temal oma käsipank — liigkasuvõtmise põhimõtte alusel. Eks ta sealt ka saa! Niisugune asjaajamine riigipangas on ometi kuulmatu. Sellejuures tuleb ilmsiks, et varanduse valitsemine on usaldatud ühe ainsa inimese hooleks ja teatakse koguni seda, et see üks inimene laseb ka võõraid inimesi ruumi, kus nii suured rahalised väärtused seisavad, mis pangajuhatusel teadmata ei ole. Kui me edasi asja peale vaatame, mida me siis näeme? Siin on tähelepanu juhitud härra Roosman'i klientide peale, kuid siis lüüakse käega ja öeldakse, mis need Habicht'id ja Puksman'id siis on, nendest ei ole ju paremat oodatagi. Joosep Habicht, kellest siin räägitakse, talitab siiski ausa mehe viisil, tema läheb ja annab teada, et seal ei näi kõik korras olevat. Joosep Habicht saab sellest aru, aga panga direktorid mitte, nad vastavad Habicht'ile, et revisjon on toime pandud, kõik näib korras olevat ja raha on omal kohal. Mina küsin teie käest, austatud Riigikogu liikmed, kas meie oleme mõne teise riigi pangaasutusest sarnast kuulnud, et panga juhatusele lepib sellega, kui panga kassahoidja käsipanga operatsioone toime paneb? Kas ka see on üks eriline joon meie nõndanimetatud rahvuslikus poliitikas? Siis vaatame veel härra Roosman'i klientide peale. Suurem osa on nendest, kui meie nendega tuttavaks saame, sarnased isikud, kellel ükskõik on, kelle käest

nad raha saavad ja kuidas see raha on saadud. Näiteks härra Puksman, see ometi selle peale rõhku ei pane, kust tema raha saab. Vabandage, et ma sellest härrast niimoodi räägin, aga ma tunnen teda sest saadik, kui teda 1906. a. Soomes „hingedepüüdjaks“ hüüti. See noorhärra elas sel ajal sellest, et ta Eesti väljarändajaid kapten Keil'i juurde juhatas ja iga hinge eest teatavat tasu sai. Kuidas see härra emigrantide hulka sattus, see jäi tumedaks, aga ükskõik — nüüd on ta piiritusekuningas. Ma ei peatu kellegi teise juures, kui härra Raamot'i juures. Härra Raamot on, nagu ma ajalehtede teadete järgi teada olen saanud, Roosman'ilt üsna väikese summa laenanud. Siin peaks küsima, kuidas see ometi võimalik on, et üks meie riigimeestest, kes valitsuse tegevusest osa võtnud, läheb ja laenab Eesti panga kassapidaja käest raha. (J. Hünerson, põl: Ega see kassapidaja mõni uksehoidja ei olnud.) Väga õige, ma tulen selle juurde tagasi. See on härra Raamot'ijuures üks vabandamise moment, aga seda ei tea ometi rahva laiad hulgad. Rahva laiad hulgad ei saa sellest aru, et endine minister läks kassapidaja juurde ja laenas sellelt raha. Minul on teada, et härra Raamot juba 20 aastat Roosman'iga tuttav ja et tema tundis Roosman'i kui jõukat meest. Härra Raamot olla Roosman'i käest ennegi raha laenanud ja sellepärast on arusaadav, et härra Raamot — ilma paha aimamata — läks oma endise tuttava juurde ja laenas selle käest 100.000 marka, nagu enne. Kui me vahekorda härra Raamot'i ja härra Roosman'i vahel tunneme, siis on see vabandatav härra Raamot'ile. Laiad hulgad ei tea aga seda vahekorda ja sellepärast peavad nad küsima, kuidas on see võimalik, et riigimees läheb riigi kassapidaja juurde ja laenab selle käest raha, teades, et see käsipanka peab või Viru tänava operatsioone toimetab? Mina ei saa teisiti, kui et ma pean panga juhatust kõige valjemalt süüdistama, et panga juhatuse ei ole suutnud panga kassa valitsemises niisugust korda maksuma panna, nagu see Eesti pangale kui riigipangale tarvilik ja kasulik oleks olnud. Ma näeksin ja kuuleksin heameelega, et panga juhatuse terves koosseisus tagasi astuks. (J. Hünerson, põl: Ja sotsid lähevad asemele.) Ei, matsid! Matsid on seal olnud ja matsid lähevad edaspidi ka sinna.

L. Johanson (stp): Juba siis, kui mina erakorraliselt sõna võtsin, juhtisin ma tähelepanu selle peale, kui raske hoobi annab see Eesti rahaasjandusele, kui tema emissiooni pangas niisugused kuritarvitused esile tulevad. Oieti on see teine kuritarvitus, sest alles hiljuti oli seal ka mingisugune sekeldus ühe ametnikuga. Kui korduvalt lühikese aja jooksul mit-

med kuritarvitused ilmsiks tulevad, siis näitab see, et siin ei saa süüdistada üksikuid ametnikke, vaid seal on asjaajamise ja süsteemi viga. Härra rahaminister vastates ei lasknud välja paista, et võetakse tarvitusele valjemad abinõud, et edaspidi sarnaseid väärnähtusi ära hoida. Et seal paremaid ja kindlmaid korraldusi tarvis on, seda võime järeldada juba sellest, et Roosman, nagu seda ajalehed teatavad, riigi raha on kasutanud juba 1923. a. saadik. Selle aja jooksul on mitu revisjoni nõukogu poolt ja isegi riigikontrolli poolt viimasel ajal, kui kuritarvitus toime pandud, ette võetud, kuid kõik see ei ole ära hoidnud kuritarvitusi. Isegi revisjoni kartus, mitmekordne revideerimine panga nõukogu ja juhatuse poolt ei ole ometi seda ära hoidnud, ei ole seda suutnud, et see inimene, kes ometi kartma oleks pidanud, et temale jälgile saadakse, oleks loobunud sellest kuritarvitusest. Mis sellest järeldada? Seda, et temal oli teatud kindlustustunne, et teda on raske tabada. Härra rahaminister seletas, tema pannud väikeseväärtusega pakid teiste hulka ja nähtavasti on sellega revideerijad eksiarvamisele viinud. Kui meie nüüd aga enesele ette kujutame, kuidas seda tehakse, et väiksemad pakid pannakse suuremate hulka, siis peab ütlema, et kui see härra end sellega varjata tahtis, siis temal kindel usk oli, et see revisjon, mis toime pannakse, nõrk on, vastasel korral ei oleks ta julenud seda teha. Tagantjäreli siin selgusele jõuda, kuidas see tegutsemine sündis, on kaunis raske ja asjasse selgust võib tuua ainult tema oma seletus, kui ta seda annab. Meil aga on põhjust küllalt öelda, et seal asjaajamine ja revisjon tuleb kindlamale alusele seada.

Nüüd edasi, võtame vastutuseküsümuse. Kui nüüd üks ametnik kuriteo korda saadab ja selleläbi panga kuulsus kannatab, siis arvan ma, et sel puhul peaksime meie küsimuse üles tõstma, kas vastutab sel puhul ametnik üks või vastutavad selle eest ka panga juhatuse — direktorid ja nõukogu. Kuiigi juriidiliselt see nii võib olla, et kuritegija oma süüteo eest karistuse kannab, siis käesoleval juhtumisel on see karistus isegi väikene — arestikaristus — kui ta võla ära tasub, aga ega see veel ei näita, et see kuritegu väikene on. Arvan, et kõlbliselt vastutavad kõige selle eest, mis pangas sündib, nii direktorid kui ka nõukogu. Ja seda tahan ma siin alla kriipsutada. Pealegi on Eesti panga kohta teisi etteheiteid olnud, kuidas ta üksikutele eraettevõtetele laenusid on andnud eesõigustatud korras, kuidas need ringkonnad, kes ise esitatud panga nõukogus, nüüd tema suuremad võlgnikud on. Kui seda kõike kokku võtta, siis annab see küll väga halva pildi terve sellest olukorrast, mis Eesti pangas valit-

seb. Ja edasi, võib olla, ei saa neid härrasid, kes Roosman'i käest laenu võtsid, süüdistada. Ei saa isegi süüdistada ka siis, kui neil vahemeheks oli vast vanem advokaat, nagu ajalehtedest loeme; võib olla, et need inimesed vastutuse alla ei lange, kuid siiski seltskonna ning Riigikogu ees on neid vist raske puhtaks pesta, sest siin on tegemist niisuguste suurte isikutega, nagu endised ministrid, nende abid jne. Neil härradel oleks pidanud küllalt niipalju ettenägemist olema, et nad nüüd igaltpoolt raha laenama ei läheks, ja neil oleks pidanud kahtlus tõusma ka sel puhul, kuigi härra Roosman'il endal raha oli ja teda jõukaks inimeseks peeti. Kahjuks peame meie nägema, et siin terve rida seltskonnategelasi ning tooniandvaid mehi Roosman'i käest raha on laenanud, tähendab on laenuks seda raha saanud, mida härra Roosman pangast kõrvale toimetas. Sealjuures muidugi kõneldakse korrekt ärimeestest ja imestatakse, kuidas nad siia hulka on sattunud.

Kui meie niiviisi lühikese ülevaate teeme, saame küll väga kurva pildi meil valitsevast kõlblusest ja sellest, kuidas need härrad, kes eriti viimasel ajal on hakanud meie poole pilkusi pöörama ja meid kahtlustama, kuidas need härrad ise riigihuvidest aru saavad, kuidas nad asju hindavad ja oma ülesandeid täidavad. Ma pean ütleva, et need andmed, mis viimasel ajal tulnud ja mida need härrad ise võivad tõendada, et need andmed just näitavad, et Eesti võimu kukutada püüdjad nüüd teisele poole oma pilgud on pööranud ja püüavad Eesti riiki kukutada mitte enam tööliklassi abil, vaid nende ringkondade kaudu, kes äriliselt Venemaaga seotud on ja kes äriliselt Venemaalt midagi teenida võiksid. Nii siis nähtavasti on sealtpoolt hakatud õiget pinda otsima Eesti iseseisvuse kukutamiseks. See on fakt, see on tõsiasi, mida isegi härra siseminister ei saa ümber lükata. Mulle näib, et need ringkonnad palju kardetavamad on, kui need, kes 1. detsembril tegutsesid. Need ringkonnad sirutavad käed välja riigiraha järele, asutavad pangad selleks, et riigikassast välja pumbata raha jne. ja nende hävitustöö on palju suuremad tagajärjed. Nad lähevad ja õhutavad kodanikkude keskel iseäranis maal ja kaugemates provintsi nurkades. Vaadake, siin ei ole muud midagi, kui üks mürgigaasi mull tõusev teise järele ülesse, ja kui teie ajalehtedeveergudele vaatate, siis näete, kuidas seal üks häbematus teise peale on sihitud riigi julgeoleku vastu ja rahvaheakäekäigu vastu. Kuid siiski on neil härradel väga hea enesetunne ja nad löövad enesele vastu rindu ja ütlevad, et nad on need aampalgid ja kui neid ei ole, siis võib terve hoone kokku variseda. Sellepärast arvan mina, et need, kes huvitatud Eesti

riigi iseseisvusest ja seda on töötavad hulgad, sest neil ei ole võimalik raha sumadadesse panna ja väljamaale põgeneda sellepeale vaatamata, kas neid pärast Riigikogus argpüksteks nimetatakse või mitte, ning kuna nad seotud selle maapinnaga, sellepärast ongi nad kõige enam huvitatud Eesti riigi iseseisvusest, — et nende huvid nõuavad, et pehastanud ja mädanenud aampalgid meie ühiskondlikust elust ükskord ometi kõrvaldataks, vastasel korral toovad nad kokkulangemise.

K. Kornel (rhv): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Eesti pangas ettetulnud kurba juhtumist tuleb täie tõsidusega hukka mõista. Lugenud ajalehtede kirjutusi selle kohta ja ära kuulates härra rahaministri seletust, oli kõigil tunne, et Eesti panga tehniline asjaajamine on lonkamas. Tekkis isegi tunne, nagu oleks härra Roosman'il võimalik olnud üksi suurte summade juurde pääseda. Mina ei tahaks seda uskuda, sest isegi vähemad pangad hoolitsevad selle eest, et suuremate summade juurde üksikud isikud ei pääseks. Sellepärast arvan mina, et härra rahaministri lühike seletus ei ole seda asja sellest küljest suutnud täielikult valgustada. Kui aga lugu oleks tõesti nõnda olnud, et üksikule isikule oli võimaldatud suurematele summadele ligipääs, siis peab ütleva, et sarnane asjaajamine viis pangas lubamata oli ja inimesel sel teel lihtsalt kuritahtlusele meelitati. Sarnasele korralagedusele tuleks kohe lõpp teha. Võib olla talitati siin vastastikuse usalduse alusel, kuigi võtmed kahe isiku käes olid, võib olla, et järelvalve organid küllalt valvsad ei olnud ja ei märganud, et asi usalduse asjaks muutunud, ja sellega võimalikuks tehtud üksikutele isikutele ligipääs suuremate summade juurde. Kuid siiski siin üks asi, millest kuidagi aru ei taha saada: kuidas oli see mõeldav, et laekahoidja, kelle kohta teated olid, et tema käsipanga operatsioone teeb ja sel põhjusel teda korduvalt revideeriti, oma kohale edasi jäeti? Kujutage enesele ette, Teie olete ise korralik pangapidaja ja teil on üks ametnik, kellest teie teate, et ta käsipanga operatsioone teeb. Kas jätaksite teie selle ametniku ametisse või mitte? Mina arvan — teie oleksite sellele mehele 24 tunni jooksul tuule jalge alla teinud. Kuid käesoleval juhtumisel seda ei tehtud. Peab ütleva, see on Eesti panga juhatuse poolt andeksandmata lohakus olnud. Seda oleks pidanud jalamaid tehtama. Teisest küljest on natuke kurb kuulda, kuidas revidendid, kes kassa revideerimise juures olid, on lasknud ennast ninapidi vedada, ei ole suutnud puudu jääki ilmsiks tuua, mis aga olemas oli.

Mis puutub härra Martna ütelnusse, nagu peaks nüüd terve Eesti panga juhatus täies

koosseisus tagasi astuma, siis on see minu arvates natukene liig. Mina pean tarvilikuks, ja see on kahtlemata õige, et Eesti panga tegevust on tarvis selles asjas uurimise alla võtta ja selgitada, kes süüdi, kes mitte. Tuleb siiski headmeelt avaldada, et Eesti panga praegusel presidendil on korda läinud seda kurba nähtust likvideerida.

Rahaminister L. Sepp: Austatud Riigikogu liikmed! Mina tahtsin ainult paari küsimuse kohta selgitust juurde anda, nimelt eestkätt panga kassa korralduse kohta ja selle kohta, kuidas seal raha alal hoiti. Juhatuse korralduste järgi ei tohtinud õieti üksik inimene kassa juurde pääseda. Nagu ma juba tähendasin, on suur panga tagavara täiesti eraldatud ja selle juurde pääseb ainult juhatuse liikme juuresolekul. Sorteerimise kassa juurde võis õiguse pärast ligi pääseda ainult kaks inimest, nimelt peakassapidaja härra Roosman ja pearaamatupidaja. Nagu nüüd tagant järele selgunud, on panga asju aetud natuke usalduse alusel ning koduselt, ja alati ei ole teine isik kassa juures ligi käinud. (M. Martna, stp: Juhatuse teades või mitte?) Igatahes oli juhatus korraldused teinud. Nagu härra Roosman seletas, olevat ta teisi pangaametnikke kassa juurde lasknud, ilma et ise kaasas oleks käinud, mis tema poolt täiesti lubamata oli. (M. Martna, stp: Kas juhatuse teades või mitte?) Ma ei tea teile seda öelda. (M. Martna, stp: Kas härra Roosman'i operatsioonid olid juba sel ajal teada, kui härra minister panga direktor oli?) Minul ei olnud see teada ei juhatuse liikmena ega pärast rahaministrina. Kui härra Habicht oleks minu poole pööranud ja minule rääkinud, siis ühineksin nendega, kes räägivad, et sellel teatel oleks pidanud rohkem järeldusi olema. Kuid mina kuulsin seda ainult siis, kui härra Roosman'i asi juba ilmsiks oli tulnud.

Mis puutub vastutusse, siis selgitavad loomulikult kohtuvõimud seda korda, ja kui leitakse, et see kord puudulik oli, siis tulevad ka kõik süüdlased vastutusele võtta ja seda ka materjaalselt, kui Roosman ise ei suudaks kahjusid katta. Mis aga panga juhatusse puutub, on ta siis vastutav, kui ta küllalt vastavaid korraldusi teinud ei ole ega korda loonud ei oleks, mis kontroleerimist ja revideerimist võimaldas. Teisest küljest on otsekohe vastutavad revisjonid. Kui peaks selguma, et revisjonide toimepanemise ajal kassast teatud summad puudusid, siis on muidugi vastutavad revidendid selle eest ja seda juba materjaalselt. Kui uue panga presidendi kolmekuulise tegevuse ajal kolm korda revideerimist toime pandud ja kahe järjekorralise revideerimise järele raha kõrval-

damine mitte ei selgunud, siis leian mina, et siinkohal asi juhatuse seisukohalt teatud vabandust leiab. Sellepärast oleks minul raske sarnast nõudmist esitada, nagu härra Martna arwab, et peaksime sellepärast panga juhatuse tagandama. Loomulik on see, et panga juhatusel see sündmus kerge ei ole ja see moraalselt teatud mõõdul nende peale tagasi langeb. Mis aga puutub pärast selle küsimuse üldistamise ja tõestusesse, nagu iseloomustaks see kurb nähtus kogu meie avalikku elu, siis tahaksin mina küll selle vastu vaielda. Igal ajal on üksikutel inimestel eksimisi ja kahjuks võivad need ka tulevikus ette tulla. Kõik, mis teha tuleks, oleks siin kohal see, et niisuguste eksimiste kordumine tuleb raskeks teha ja kord ette näha, et niipea kui sarnased nähtused tulevad, neid kohe avalikuks teha saab. Kuid ei ole õigus öelda, et see kurb juhtumine kogu meie avaliku elu sümptom olla ja sellest sarnaseid järeldusi teha, mis tehtud on.

A. Jõeäär (stp): Kokku võttes läbirääkimisi, panen ette vastu võtta järgmine ülemineku-vormel. „Ära kuulates rahaministri erakorralise teadaande Eesti pangas ettetulnud väärnähtuse asjas, leiab Riigikogu, et asjaajamine Eesti pangas sarnasele alusele tuleb seada, et kuritarvitused edaspidi võimatuks saaksid.

Roosman'i asjas tunnustab Riigikogu tarvilikuks põhjalikku uurimist ette võtta, et selgitada kaassüüdlasi kui ka väärnähtuse põhjusi.“

K. Ipsberg (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei olnud läinud korral siin, kui härra rahaminister erakorralise teadaandega esines, ma ei kuulnud neid detailisid, aga ma kuulsin täna imestusega härra Johanson'i suust, et ka riigikontrolli esitajad on kassat revideerinud. See paneb küll mõtlema. Küsitakse, mis pärast on meil suur riigikontrolli aparaat, kui ta niisugust lihtsat revisjoni, mis tehniliselt täiesti läbiviidav, ei jõua nii läbi viia, et niisugust puudust, kas 1.000.000 või rohkem, kindlaks teha. Meie näeme et riigikontrolli esitajad igalpool komisjonides targutavad oma eriarvamistega, vaidlevad eriteadlaste vastu, seal on nad targad, aga seda kõigelihtsamat revideerida, lugeda, mõõta ja kaaluda, mis õieti kontrolli tegevuse all mõistetakse, sellest ei saa need härrad üle, ja nüüd öeldakse: panga direktorid on süüdi. Kas siis tõesti panga direktor peab kontroleerima riigikontrolli, kui riigikontroll oma käe juba külge pannud ja kassa üle revideerinud, peab siis panga direktor tagant järele riigikontrolli revideerima? Kui siin tõesti

järeldusi tehakse seltskonnategelaste üle, siis mina teeksin ühe järelduse meie ametnikkude kohuste täitmise kohta ja just selle ametkonna kohuste täitmise kohta, kes teistele ettelugemisi peab ja notatsioone annab ja sellega kelgib, et tema on see, kes meie riigielu juhib. Mu härrad, siin peaks selle peale tähelepanu juhtima. Ärge, mu härrad, (pöörab pahemale poole) seda pahaks pange sellepärast, et härra riigikontrolli juhataja teie ridades istub. Mina räägiksin ka seda samuti, samal toonil kui ta istuks siin keskel või paremal pool. Teie aga tarvitate just igat juhust, kui teie võite näidata kas paremale poole või keskele. (L. Johanson, stp: Teie ei ole see mees, kes seda ütleb.) Niimoodi kitsarinnaliselt ja parteiliselt ei tohi asja ajada. Kui härra Martna siin räägib, et panga juhatus peaks vastu rindu lööma ja minema, siis peaks ka riigikontrolli juhatus, kes niiviisi ei jõua oma asju korraldada, et lihtne kassa ülelugemine korralikult saab tehtud, — et see ka siis sellekohased järeldused teeks. Ma ütlen: see on häbi! (O. Gustavson, stp: Härra Ipsberg, kas see ei ole häbi, kui Teie oma naisega oma varanduse ära jagasite, et riigil ei olnud enam midagi võtta. — M. Martna, stp: Selleks on inimestel seaduslik õigus. — J. Piiskar, stp: Pankade eriteadus. Vahelhüüded. Mära.)

Juhataja **A. Jürman:** (helistab) Palun rahu!

M. Martna (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Minul ei ole mingisugust põhjust riigikontrolli kaitsta. Ma kahetsen, et härra riigikontrolöör siin ei ole, kuna tema kontrolli tegevuse üle selgust võiks anda. Ma tuletan ainult härra Ipsberg'ile meelde ja ka teistele Riigikogu liikmetele, kellel see vast ununenud võiks olla, et riigikontroll minu teada selle kasuks on võidelnud, et ta üldse Eesti pangas revisjone toime panna võiks. Ja kui temal selles suunas võidelda tuli, et seda õigust kätte saada, siis oli arusaadav, et need revisjonid igakord kõige põhjalikumad ei saanud olla ja, võib olla, pidid ettevaatlikud olema, et panga juhatus nii öelda „käsi-käbal“ vastu ei paneks. Ma ei tea, kas see nõnda sündinud on. Kui aga riigikontrolli ametnikud peaksid revisjoni nii halvasti teinud olema, et nad sajamargaliste pakkisid tuhandemargalistest eraldada ei saanud, siis langeb süüdistus muidugi nende peale. Aga ma tuletaksin härra Ipsberg'ile tema viimase sõna suunas meelde seda, et see oli häbi, et riigikontrollile raskusi tehti üldse revideerimise õigust saada. Ja neid

raskusi tehakse igal sammul. Kui oli näiteks maapanga seadus rahaasjanduse komisjonis arutamisel, ja kui riigikontrolli ametnik seal oma õigusi vähe laiemale alusele tahtis seada, siis olid just parema poole esitajad need, kes selle vastu olid ja kes selle läbi kukkuda lasid.

L. Johanson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Mina tähendasin, et kõik on revideerinud, nii riigikontroll kui ka panga juhatus, aga seda kuritarvitust ei ole nad mitte ilmsiks teinud. Siit võib ainult ühte järeldada, et mina ei kuulu nende hulka, kes riigikontrolli kaitsma hakkab ja sellepeale vaatab, kes seal eesotsas on.

Härra rahaministri seletus on toonud sellesse kurvasse asjasse uut selgust, nimelt seda, missugune asjaajamise kord on selles pangas valitsenud. Varakambris, kuhu oleksid pidanud sisse pääsema ainult teatud usaldusega inimesed, see on laekahoidja ja pearaamatupidaja, seal on käidud üksikult, seal on käinud ka teised ametnikud. Kui see tõesti nii on, nagu härra rahaminister seletas, siis ma arvan, et sellest küllalt on, et panga juhatus siit järeldused teeks ja homme või tänapäev oma lahkumispalve sisse annaks. See tähendab seda, et seal on valitsenud lohakas, seal ei ole valvatud selle järgi, kuidas päästakse varakambri. Kui on niisugune kord maksma pandud, et sinna pääseb ainult kaks vastutavat teatud usaldusega ametnikku ühekorraga ja kui seal käiakse üksikult, kui seal käivad ka kõrvalised isikud, siis ei saa seda väärnähtust riigikontrolli arvele panna, vaid siin tuleb süüdistada panga juhatus, kes ei ole valvanud selle järele, et ta määrused ja korraldused täidetak. Vaadake, see üksinda on niisugune korruptsioon, mille eest peab vastutama panga juhatus.

Mis nüüd puutub härra Ipsberg'isse, siis on raske üldse härra Ipsberg'iga vaielda. Minul on üldse raske vaielda nende härradega, kelle nimed „Riigi Teatajas“ on figureerinud. Kui ärid, kus nad on olnud tegelased, maksujõuetuks hakkavad jääma, lahutavad nad oma varanduse enese ja naise vahel. (M. Martna, stp: Selleks on inimestel seaduslik õigus.) Selleks on inimestel seaduslik õigus, seadus annab veel suuremad õigused kätte, seaduse järgi ei ole seal midagi paha, aga mina ütlen, et mul on raske nende härradega vaielda, sest just viimasel ajal on „Riigi Teataja“ veergudel just rohkesti neid inimesi figureerinud, kes kujutavad enesest seda mädanenud aampalki riigimajanduselus. Siis kui hakkab vesi ahju jooksuma, siis joostakse notaariuse juurde ja siis leitakse, et ka

abikaasal on varandus olemas ja siis lahutatakse see varandus. Mina ei ütle, et härra Ipsberg on seda teinud, vaid ütlen, et Eesti avalikus elus ja „Riigi Teataja“ veergudel on niisuguseid nimesid, kes niiviisi talitavad, ja missuguste nimedega on seotud kõik halvad ärid, nagu „Atlanta“ ja kõik teised samasugused ettevõtted, mis kunagi ei ole midagi positiivset, midagi kasutoovad meie riigimajanduses teinud ja üles ehitanud, vaid on ära kasutanud teatud ärisildi selleks, et saada asutustest raha, ja seda raha juhtida teatud kohtadesse. Need ärid lähevad pankrotti, kukuvad kokku kui tühjad kotid, aga need inimesed lähevad iga päevaga ikka rohkem täis, paisuvad. Vaadake, see on meie avaliku elu üks kurbadest nähtustest. Asutus kukub kokku... (M Laarman, põl: Otsivad hooldaja ametit!)... asutusel jääb seega võlg Eesti pangale, riigikassale, aga inimesed löövad kätt vastu rindu ja ütlevad, mina olen see, kes süüdistab, mina olen see, kes ütleb — häbi! „Häbi“ — ütlen ka mina teile.

Juhataja **A. Jürman**: Sõna on rkl. Kornel'il hääletamise motiivide kohta.

K. Kornel (rhv): Eesti rahvaerakonna nimel on minul au teatada, et meie hääletame härra Jõeäär'i ülemineku-vormeli esimese poole poolt, kuna ülemineku-vormeli teist poolt peame liigseks, sest selles asjas on kohtulikkude võimude poolt juurdlus käimas, ja sellepärast ei ole see teine pool tarvilik. Neil põhjustel palun esimest poolt eraldi teisest poolest hääletada.

A. Jõeäär (stp): Mina pean selgituseks tähendama, milleks ülemineku-vormeli teine pool tarvilik on. Härra Kornel ütleb, et kohtuvõimud selgitavad seda küsimust ja selle tõttu ei ole seda Riigikogul tarvilik rõhutada. Mina pean ütleva, et kohtuvõimud võivad selgitada ainult kriminaalse iseloomuga asju. Käesoleval juhtumisel ei ole kõigi asjaosaliste suhtes kriminaalse kuriteoga tegemist, vaid siin on tegemist moraalse ja poliitilise vastutusega, mida peaks selgitama ka Vabariigi Valitsus. Sellepärast on ülemineku-vormeli teine pool tarvilik.

Juhataja **A. Jürman**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Ipsberg'il.

K. Ipsberg (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Johanson ütles, et temal olevat väga raske minuga vaielda, mina ütlen aga, et minul on härra Johanson'iga väga kerge

vaielda, sest et tema ei toonud mingisuguseid andmeid ette, vaid tegutseb nagu vana miitingu-mees, kes arvab, et ükskõik missugune publikum temal ees olnud, teeb sõnu ja läheb koju.

Mina võin faktiliseks märkuseks niipalju öelda, et mina ei ole iialgi mingisuguses ärijuhatuses olnud, mis pankrotti on jäänud. Kui minul on, võib olla, ... (Vahelhüüe pahemalt poolt: „Atlanta's“ ka mitte?) ... aktsiad olnud ärist, mis on pankrotti jäänud, siis ei saa mind selles süüdistada, suur pikk Johanson'i tiraad on põhja langenud või on langenud nii öelda tema solgitünni, kust võite teda üles otsida.

Teiseks, mis puutub minu isiklikusse asjasse minu ja minu abikaasa vahel, siis ma leian mitesündsa olevat seda küsimust siin lahendada, aga ma soovitan, härra Johanson, Teile hoolega läbi lugeda „Riigi Teataja“, millest Teie rääkisite, ning siis näete, et see, mida olete ette toonud, on täiesti vale. Nii et minul on Teiega, härra Johanson, väga kerge vaielda, sest nagu Eesti vanasõna ütleb, valel on lühikesed jalad. (M. Martna, stp: Muud kui teised ei usu seda.) Kas teie arvate, et härra Johanson'i juttu ustakse? See, kes usub, sellele peab ütleva — häbi! Siin peaks ometi natukene tõsisemat juttu ajama.

Siseminister **K. Einbund**: Austatud Riigikogu liikmed! Sündmus mõne aja eest Eesti pangas ei või... (L. Johanson, stp: Kes räägib, kas siseminister või Riigivanema asetäitja?) ma kõnelen valitsuse nimel, — ei või muud esile kutsuda, kui üldist halvaksapanu, et niisugune juhtumine üldse võimalik oli. Ja kui sellepärast Riigikogus ka see juhtumine on kõne alla võetud, siis ei ole selles midagi iseäralikku, vaid Riigikogu on õigustatud täiel määral niisugust sündmust hindama. Kuid kui meie seda teeme, siis mina paluksin küll, et Eesti panga suhtes meie teeksime seda erapooletusega, ma ütlen, sine ira et studio, et meie ei seaks seda küsimust poliitilise võitluse alale, nii nagu mulje võiks jääda tänastest läbirääkimistest. Selle juhtumise juures ei ole meil vähemutki põhjust hakata ühele või teisele tegelasele etteheidet tegema ringkondade või rühmituste suhtes või meie seltskondliku koosseisu suhtes, et sellest järeldusi tõmmata. Mul oleks väga raske sellele alusele asuda, nagu rkl. härra Johanson selle meile esitas, et meie põllutöösturite ringkonnad, või meie tööstus- või kaubandusringkonnad, et need oleksid ainuüksi niisugused ringkonnad, mis häbiks ja ma ei tea milleks on meie Eesti edasijõudmisele, ja veel rohkem, Eesti iseseisvusele, samuti nagu mina teiselt poolt oletada ei saa, et Eesti töölisteliikumine kuidagi viisi võiks

hääbiks või halvaks panuvääriline olla... (L. Johanson, stp: Kuulge, miks Teie muudate minu sõnu?!) ...kas meie rahva iseseisvusele või kuidagi meie rahva edasijõudmisele. Kõik ringkonnad teevad nendes sihtides oma tööd, mis tarvilik on. See ei saa kuidagi viisi arusaadavalt õigustada niisuguseid juhtumisi, nagu need eitavalt seltskonnas esile tulevad. (L. Johanson, stp: Korrupsioon on suur, sellepärast!) Aga selle vabanduseks, et niisugused juhtumised meie riigielus ette tulevad, meie avalikus elus esile tulevad, ei tarvitse sellest kõnelema hakata, et need on igalpool ette tulnud ja tulevad ka meie juures ette. Ei ole ka põhjust salata, et seda on ka riigipankade juures kõigis riikides ette tulnud, ja tuleb veel ette, kuid see ei või vabanduseks kellelegi olla. (L. Johanson, stp: Milleks see siis on?) Aga üldine parlamendi halvaks panu ja Riigikogu liikmete halvaks panu peaks siis tekkima, kui meie valitsus- ja kohtuvõimud ei võitleks niisuguste kuritegude vastu. Aga selle tõenduseks ei ole meil andmeid ette tuua, ja ma võin kinnitada valitsuse nimel, et käesolev valitsus juba oma tegevuskava kokkuseadmisel on eriti rõhutanud kuritarvituste külge meie avalikus elus ja on enesele ülesandeks teinud võidelda kõigi abinõudega kuritarvituste vastu, selgitada kuritarvitusi, paljastada neid ja kõigi tema käes olevate abinõudega, arusaadavalt ühes kohtuvõimudega, võidelda selle vastu. (L. Johanson, stp: Scheeli panga asi, teame väga hästi!) Ma võin tõendada, et kui käesolev juhtumine on ilmsiks tulnud praeguse valitsuse ajal pangajuhatuse enese revisjoni tagajärjel, ja see sündmus on valitsuse poolt nii tõsiselt võetud, et Riigivanem isiklikult ilmus koha peale ja ka kohtuminister pidas isikliku kohapeale ilmumise tarvilikuks... (J. Kana, tõer: Kes selle revisjoni asja üles võttis?) Panga juhatus võttis revisjoni üles, ja kutsus revidendid välja. (M. Martna, stp: Kelle ta välja kutsus?) Revidendid. (M. Martna, stp: Kes need on?) Ma kuulsin, et Eesti panga ametnikud. (Rahaminister L. Sepp: Pangainspektor Ende ja Tallinna...) Nii et Eesti panga osakondade ametnikud kutsuti välja. (L. Johanson, stp: Oleks pi danud varemalt revideerima.) Jah, ma julgen veel tõendada, et see juhtumine on nii tõsiselt võetud, et erakorraliselt on see aparaat, mis valitsuse käsutada, liikuma pandud, ja sellepärast mina paluksin küll Riigikogu liikmeid selle veendumuse võtta, et see ösa vormelist, mis kuidagi kohustaks Riigikogu poolt valitsust sellele tegevusele, oleks üleaarune sellepärast, et valitsus kõik abinõud, mis tema tarvitusel, on tarvitusele võtnud, ja ka pangajuhatus on kõik abinõud tarvitusele võtnud, ning kogu

see sündmus on paljastatud. Seda rohkem tundub see juhtumine seda kergemana, et tegelikult riigikassal ei ole suuremaid kahjusid kanda, aga moraalne mõju on iseenesest sellel sündmusel suur.

Enne kui lõpetan, tahaksin siiski panga juhatuse seisukohalt mõne märkuse teha. Rkl. Martna juhtis pearaskuse vastutuse suhtes panga juhatuse peale, ja rkl. Johanson puudutas rahaministri vastutust selle juures. Ma peaksin tähelepanu siiski järgmistele asjaoludele juhtima juhatuse vastutuse suhtes, et ainuüksi panga juhatus ei ole vastutav ainult oluliselt, vaid ka seadusetähe ees, vaid on vastutavad ka revidendid, ja sellepärast, kui panka on revideeritud kahtluste ilmsikstulekul korralikult juhatuse teadmisel, ja kui need revidendid on välja saadetud nõukogu poolt ja on koos seisnud tege lastest, kes oma kuuluvuse poolest siit ja sealt rühmitustest on, ja selle kaudu täit usaldust vääri vad, ja kui need tegelased ei ole neid juhatuse kahtlusi õigustanud, ei ole paljastanud seda sündmust, siis on vastutavad seadusetähe ees ja ka oluliselt revidendid. Samuti mina tahaksin öelda, et mitte ainult panga nõukogu poolt väljasaadetud revidendid ei ole üksi vastutavad, vaid on vastutavad ka riigikontrolli revidendid, kes ka kahtluste tekkimise puhul välja saadetud olid riigikontrolööri poolt ja revideerimisest ösa võtsid. Nad on ka seaduseparagrahvi ees vastutavad oma revisjoni töö eest, et neil see revideerimine korda ei ole läinud. Mina selle oma oletusega ei taha vähematki arvustavat lauset öelda riigikontrolööri aadressil. Riigikontrolöör on oma revidendid välja saatnud, sest isiklikult tema revideerimistest ösa võtta ei saa, tema on revidendid välja saatnud, ja kui need revidendid, riigikontrolli kõrgemad ametnikud, ei ole paljastanud seda, siis on nad vastutavad seadusetähe ees samasuguselt, kui seda panga juhatus on. Ja sellepärast see asjaolu, see sündmus ei tekita iseenesest veel seevõrd halvaks panevaid oletusi, ükskõik kelle aadressil, nagu rkl. Johanson siin täna ette kandis. Ja sellepärast mina paluksin Riigikogu arvesse võtta, et valitsus vastavalt oma püüdmistele, vastavalt tema poolt Riigikogule esitatud töökavale ja vastavalt oma otsekohestele valitsemise ülesannetele, on kõik teinud, mis sellel juhtumisel tegema pidi. Mina ei ole kuulnud, et valitsusele oleks ette heidetud, et tema ei ole kõike teinud, mis tegema pidi, ja sellepärast rkl. Jõeäär'i vormeli teine ösa on tõesti üleaarune. Kuid ka esimene ösa on üleaarune sellepärast, et see soovia valdus, mis Riigikogu poolt tuleb, on tegelikult juba valitsuse poolt täidetud. Mina ei ole õigustatud kõnelema eelmiste valitsuste eest. (M. Martna, stp: Enne Roosman'i, enne kui kõik see oli sündinud, oleksite Teie samasu-

guse õigusega võinud öelda, et kõik on tehtud, kõik on korras.) ... Aga praeguse valitsuse nimel võin ma kindlasti öelda, et selle sündmuse puhul pandi täiendavalt, kirjalikult maksma kord, mis võimaluse ära võtab niisuguste juhtumiste edaspidiseks kordumiseks. Ja sellepärast oleks Riigikogu sooviavaldus, mis tehakse pärast seda, kui valitsus juba oma teelikud sammud selleks on astunud, üleaurune.

M. Martna (stp): Ma tahtsin valitsuse esitaja härra Einbund'i väidetele faktilise märkusena niipalju vastuseks öelda, et kui härra Einbund eriti rõhutas, et kõik kihid on tegutsenud ausas püüdes Eesti ülesehitamiseks ja kõik, mis sündinud, on selles suunas ette võetud, siis ma ei tahaks selle juures kahelda, et nõndanimetatud soovid ja tahtmised rahvusliku kapitaali kogumiseks olla võisid, aga väga suur osa nendest asjadest on sündinud niisugustes oludes ja niisugustes tingimustes ja niisuguse iseloomuga, mida nimetatakse „Gründertum'iks“ ehk „Gründerei'ks“. Neid ettevõtteid on asutatud või neid „Gründertumi“ tegutsemisi on kõige rohkem näha õnnetuseks just parempoolsete ringkondade poolt olnud. Ei ole ebaloomulik nähtus, et see koormab eriti paremat tiiba, ja nimelt sellepärast, et parem tiib sel ajal võimul oli. Kõik need ettevõtjad, kõik need rahvuslikud kapitaalid, — kui nad seda juba algusest ei olnud, siis on pärast, — on mingisuguse jõuga endid sinna poole tõmmata lasknud. Kõik need „Kosmos'ed“, „Atlanta'd“ „Harju pangad“, ja kuidas neid nimetati, need vesivõsud, mis selles rahvusliku kapitaali lootuses asutatud, aga ikkagi isiklike kasude ihas töötavad ettevõtted olid, lasevad teatud ringkondade peale varju heita. Nii mõnedki nendest ettevõtetest on oma miljonid ära kaotanud, kuna nemad Venemaal miljonid võita soovisid. Need langevad just sellesama peatüki ja sellesama paragrahvi alla. Kui kõneldakse rahvuslikust kapitaalist — minu naaber seal, tema ei istu praegu siin, tegi meie parteipäeval ka niisuguse ettepaneku, et meie peaksime kõigest väest püüdma rahvuslikku kapitaali toetada, peaksime rahvuslikule kapitaalile teatud vabaduse Eestis andma, teatud küünarnukiõiguse, — siis ei seisa need väited kindlal alusel. Sest me oleme näinud, et niipea, kui asutajad arvasid, et nad Peeterburis paremat kasu võivad saada, kui Eestis, siis asutasid nad või võtsid seal oma kätte „Novaja Bavaria“ ja Eesti rahvuslik kapitaal läks Peeterburi kommunistidele õlut pruulima. (L. Johanson, stp: Ja valmistas halba õlut!) Ma ei tea, kas see hea või halb oli, kuid kukkusid igatahes sisse. Ei saadud rahvuslikule kapitaalile lisa, vaid kaotasid veel oma miljonid, mis neil olid. Tundis

see kapitaal, et tal kasulikum Berliinis maju osta — ostis. Ma ei tea, kas kasulikult või kahjuga, igatahes on see rahvuslik kapitaal sinna läinud, kus ta kasulikumat äri lootis. Nõnda nagu Inglise kapitaal on Indiasse ja Hiina läinud, samuti ka Ameerika kapitaal, nõnda on Eesti rahvuslik kapitaal oma sõrakesed välja sirutanud, kust ta lootis suuremat profiiti saada. Nii hea või halb kui see on, peab ütleva, et see on silmapaistvalt parempoolsete ringkondade poolt sündinud ja sinna on ka need kahjud, mis saadud, kokku langenud. Aga ma pean ütleva, kas nad nüüd siia kuuluvad, (näitab paremale poole) või sinna kuuluvad (näitab keskele ja pahemale poole), need ringkonnad on väga sõbralikult üksteist toetanud. Härra August Hanko, kes üliõpilasena prilliklaase pühkides väitas ikka paremuse poole püüdmist, nüüd ei kuulu ta aga sugugi paremale poole, aga näete, kuidas härra Raamot teda oma rahadega toetas, nii et ta oma varanduse olla kaotanud. — Vana Karl Marx ütles, et kapitaalil ei ole isamaad. Ma pean ütleva, et ka Eestis ei ole kapitaalil parteide vahesid. Kapitaal on igalpool sugulane, ükskõik kas ta on siit või sealt. Igatahes on see „paremuse“ poole püüdmine haledasti sisse kukkunud.

Härra minister kõneles muuseas, et uus valitsus on oma deklaratsiooni üles võtnud erilise valve teostamise. Ma ei tea, kas see sündis selle eelaimdusega, et härra Veberman, üks endine „Valve“ toimetaja, ka valitsusse läks. (Kaubandus-tööstusminister E. Veberman: Eksite, härra Martna.) Igatahes olite neist ringkondadest, kus „Valvet“ toimetati. Ega see mingisugune etteheide ei ole. (Kaubandus-tööstusminister E. Veberman: See ei vasta tõele. — Väga lihtsalt.) Noh, kuidas see siis ei vasta tõele? Teie kuulute ometi sinna parteisse, mis aseadmiraal Pitka poolt esialgselt selleks ellu kutsuti, et Eestis väärnähtusi kõrvaldada ja nüüd salgate Teie seda? See ei heida Teie peale mingisugust varju. Ma tahtsin paljalt öelda, et praegune valitsus ei ole seda teistviisi toonitanud, kui teised valitsused. Ma pean ütleva, et iga valitsus on seda teinud, mis ta sündsaks ja tarvilikuks pidas. Kui meil nüüd onupojapoliitikat ühele ja teisele ette heidetakse, siis tahaksin ma öelda, et kuhu need onupojad peavad siis ometi minema? Kas need onupojad siit või sealt on, igal ringkonnal on oma onupojad, ja need vajavad ometi ka kohti!

Mina rõhutaksin, või õieti kriipsutaksin alla veel seda etteheidet, mis härra Ipsberg riigikontrollile pidas tarvilikuks teha.

Nüüd on ometi selgeks tulnud, et pangas ikkagi mingisugused ettekirjutused olid, aga

juhatuse poolt ei vaadatud selle peale, et neid täidetak. Vististi oli seal niisugune korraldus, et kaks isikut pidi varakambri minema ühes koos, aga nagu meie kuulsime, on seal teatav „kodune“ talitusviis välja arenenud, ja see kodune talitusviis arenes niikaugele, et isegi ametnikud üksi kassasse sisse läksid, ilma et härra Roosman, kassavalitseja, ühes oleks läinud! Kui nüüd kontrollile etteheiteid tehakse, siis on need etteheited täitsa ilma aluseta, sest seda ei või ometi kontroll kuidagi viisi ära hoida ega takistada. See on ometigi kindel. Ja siis ei olnud ka kontrollil võimalik kassapidaja tegevust igapäev kontroleerida, see ikka rohkem kuulub ja peab loomulikult rohkem kuuluma panga juhatuse kompetentsi. Kui aga panga juhatusel teada oli, et see ametnik käsipanga operatsioone teeb, siis oleks esimene asi olnud, katsuda sellest härrast lahti saada, vaatamata kontroleerimiste ja revisjoni peale, kas need revisjonid hästi korda läksid või mitte.

Ja kui mingisugused kuuldused olid, siis oleks pidanud lahtilaskmist nõudma. Nii oleks pidanud talitama ja seda ei võinud kontroll teha. (J. Holberg, põl: Riigiteenistus-seadus ei luba riigiametnikke lahti lasta.) Jah, seda ma ei tea, kui niisugune seadus olemas on, siis on igatahes selles seaduses midagi katki, kui seadusega panga juhatusele niisugused ametnikud peale sunnitakse, kes kohased ei ole, siis on see väga halb seadus. (Vahelhüüe.) Kus Teie siis olite, härra Martinson, kui seda seadust tehti? See võib olla, et Teie siis seal ei istunud ja parem oleks olnud, kui Teie ka praegu seal ei istuks.

J. Laidoner (põl): Väga lugupeetud rahvasaadikud! Mina arvan, et ei ole ühtki meie keskel, kes ei tunneks, et see sündmus Eesti pangas on väga kurb, väga kahetsemisvääriiline, ja et tuleb tulevikus katsuda igatepidi nõndaviisi talitada, et sarnased kurvad nähtused enam ei korduks. Kuid minule paistab selle sündmuse juures, et meie endid halvemaks peame, kui meie tõepoolest oleme. Siin on süüdistatud panga juhatust, tervet seltskonda, riigikontrolli jne. Vaatame järele, missuguses seisukorras see sündmus juhtus. Ärge unustage, et meie riigipank on üks kõigenoorematest ilmas. Võtame näiteks ametnikkude kvaliteedi. Ei saa ette kujutada, et kuskil suures riigipangas saab kassameistriks inimene, kes ei ole seal enne 10 aastat teeninud või kuskil mujal pangasutuses kauemat aega teeninud. Meil, kui pank asutati, võeti ametisse isikud, kellest teati, et nad on seal ja seal ühel või teisel alal töötanud, aga et nad just kassameistrid oleksid olnud ja suuremate summadega tegemist teinud, seda ei saanud ega võinudki nõuda, selle-

pärast et ei olnud saada niisuguseid isikuid. Samane olukord valitses ka teistes pankades, nii et selles mõttes olime kõigehalvemais seisukorras. Aga ma tuletaksin veel meelde, et meie riigipanga revideerimine on palju raskem kui vast mõne teise riigi pankade revideerimine, kus rahaüksus suurem on. Ärge unustage, et meie pangas peab läbi loetama määratu hulka vähese väärtusega, ütlemisega kõigeodavamaid rahamärke peaaegu kogu ilmas. Meie rahaüksus on väike, ja selletõttu on meie pankades rahavirnad väga suured. (M. Martna, stp: On veel väiksema rahaüksusega riike, nagu Poola.) See on õige küll, aga teie teate, et ka neis riikides pankade revideerimine hästi korda ei lähe. Praegu oleme igatahes rahaüksuse poolest üks odavamatest riikidest. Iseenesest on panga revideerimine üks väga raske operatsioon. Härra Ipsberg tähendas, et vaadake, on ju väga kerge panga jooksvat operatsiooni revideerida. Mina ütlen, et see ei ole kerge. Muidugi öeldakse, et kuigi ta raske on, peame sellest üle saama. See on õige, sellest peab üle saama, kuid ma tahtsin sellepeale tähelepanu juhtida, et meie endid halvemaks peame kui oleme.

Nüüd läheme edasi. Tallinna pangamaja, kus pank praegu on, oli ehitatud väikese pangakontori tarvis, Vene riigipanga kontori tarvis, kus kunagi suuri rahasummasid ei hoitud ja need, mis olid, olid kõrgetes rahaüksustes ja sellepärast väga kerge revideerida. Seal oli üksainukene rahakamber. Ka praegu ei ole sinna rahakambrid juurde ehitatud, vaid on nii kaugele saadud, et see üks rahakamber on pooleks jagatud, ühel pool on tagavara ja teisel pool niiöelda jooksvad summad. Väljamaa riigipanku ma näinud ei ole, kuid mul on siiski juhus olnud paaris kohas suuri erapanku näha ja missugused seal rahakambrid on. Revideerimise ajal viiakse üks pakk kohe teise kambrisse ja pannakse lukutaha, meil seda aga teha ei saa, ja sellepärast on revideerimine meil palju raskem. Ei saa siin pangajuhatust ega riigikontrolli süüdistada. Et nende peal teatav vastutus on, seda ei saa ju eitada, kuid ei saa ka seda öelda, miks nad kuritarvitusi üles ei leidnud. Esiteks ei ole meil väljaarenenud revident. Panga revideerimine on üks väga põhjalik eriala, ja minu isiklik arvamine on, et riigikontrolli revideerimine ei too seal midagi välja, vaid peavad spetsialistid-revidendid ametisse pandama. Ka käesolev juhtumine näitab, et panga oma revidendid selle kõigepealt kätte leidsid. Riigikontrolli revideerimine, mis kõige põhjalikum, sünnib kolme kunni nelja päeva jooksul. (Vahelhüüe: 2 nädalat.) Öeldakse, et 2 nädalat. Kujutage nüüd ette, et kui on kassameister, kes tahab petta, siis on see tal võimalik,

sest ega pank kinni ei ole, panga operatsioonid kestavad edasi ja ühte rahapakki ühest kohast teise viia, kui kinniseid ruume ei ole, on võimalik. Meie ei teadnud ju seda, kas revideerimise ajal pakid kohal olid või mitte. Mina isiklikult võtsin ka osa 31. detsembri revideerimisest, seal leiti kõik korras olevat, kuid mina ei julge vannet anda, et need pakid kõik seal olid. Pank on juba niikaugemale jõudnud, et temal on oma spetsialistid-revidendid olemas, ja see on suur edusamm ja kõigeparem abinõu väärnähutuste kõrvaldamiseks. Muidugi vastutavad kõik, vastutab panga juhatus, vastutavad need, kes revideerisid ja vastutab riigikontroll, kuid ma ütlen veel kord, et ei maksa neid asutusi halvemaks teha, kui nad faktiliselt on. Minu arvates on sellega suur edusamm tehtud, et panga sisemine korraldus kõigepealt väärnähutuse jälgile sai. Minule paistab, et tulevikus tuleb erilist hoolt kanda selle eest, et niisuguste kohtade peale, kus suurte rahasummadega tegemist, rohkem kvalifitseeritud isikud pandaks, aga ega see nii ruttu ei lähe, sest meil on neid vähe, ja ka seegi on hea, kui meie ametisse saame usaldusväärilised isikud. Ainult järevalve peale lootma jääda ei saa kunagi, olgu see äriluse või riigielus. Peab ikkagi ametnikkude vastu teatud usaldus olema ja ametisse seatama need isikud, keda enamvähem usaldada võib. Kuid tähendan veel, et meie riigi algupäevil ei olnud võimalik niisugust valikut teha, vaid võeti ametisse, kes juhtus kohapeal olema. Nii oli seisukord, ja meie võime öelda, et meie oleme siiski nii kaugemale jõudnud, et oma kohapealsed ametnikud väärnähutused üles leiavad ja neid kõrvaldada katsuvad. Mina jään arvamise juurde, et Riigikogu oma täies koosseisus seda juhtumist kahetseb, ja et meie valitsus, mitte ainult praegune, vaid ka tulevane kõik teeb, et niisuguseid väärnähutusi enam ette ei tuleks, kuid kordan veel, et meil ei maksa endid halvemaks pidada, kui meie oleme.

Riigikontrolöör A. Oinas: Kahjuks ei olnud mul võimalik viibida Riigikogu koosoleku algul ja kuulda rkl. härra Ipsberg'i poolt antud seletust. Ei läinud mul korda saada ka härra Ipsberg'i kõne stenogrammi, nõnda et ma täpselt ei tea, millest rkl. härra Ipsberg kõneles, aga tuttavate käest kuulsin, et härra Ipsberg on teinud Eesti panga kassa revideerimise asjas teravaid etteheiteid riigikontrollile. (M. Laarman, põl: Mitte teravamaid kui härra Johanson tegi valitsusele.) Selle viimase kohta ei saa ma midagi öelda. Minu loogika on igatahes teine. Minu arvates ei tule riigikontrolli nii käsitada, nagu mõni rkl. käsitab valitsust.—Rkl. härra Ipsberg leiab ka riigikontrolli süüdi olevat kurvas väärnähutuses, mis Eesti pan-

gas on aset leidnud. Mina ei saa härra Ipsberg'i seisukohta jagada. Ükski kontroll ei saa absoluutselt väärnähutusi ära hoida, küll võib ta aga ja peab väärnähutusi avalikuks tooma. Tõuseb küsimus, kas pidi riigikontroll oma revideerimisega, mis ette võeti 1925. a. suvel, avalikuks tegema nõndanimetatud Roosman'i „käsipanga“ ühes puudujäägiga Eesti panga kassas. Et riigikontrolli revideerimise ajal Eesti panga kassas puudujääk oli, selle kohta ei ole minul mingisuguseid andmeid. Minule ei ole veel kohtu-uurija andmeid ja ei ole mina ka kuskilt kuulnud, et ka sel ajal, kui riigikontroll pangas revideerimise ette võttis, kassas tõesti puudujääk oleks olnud. Alles siis kui seal puudujääk oleks olnud, mida riigikontroll tähele ei pannud, alles siis võiks härra Ipsberg riigikontrollile ette heita, et riigikontroll on halvasti revideerinud.

Iga sarnane kassast raha kõrvaldamine nagu Roosman'i oma, on kassahoidja õnnemäng. Ükski kassahoidja ei võta kassast raha nõnda, et ta selle rahulikult aastateks oma tasku jätab. Käsipangapidaja võtab kassast raha ja paneb selle hädaohtlikul silmapilgul tagasi, kui tal vähegi aimu on, et revideerimine ette võetakse. Kui käsipangapidaja vähegi arukas inimene on, ei jäta ta raha väga kauaks oma tasku, vaid ta mängib õnnekütti — võtab raha siis, kui tal kindlasti teada on, et teda ei tulda tülitama.

Tõuseb küsimus, mispärast Eesti panga kassat riigikontrolli poolt ei revideeritud tihedamini. Eesti panga kassa revideerimine on suur töö. Maikuul 1925. a., kui riigikontrolli poolt Eesti panga kassat revideeriti, töötas sel puhul umbes 10 inimest nädal aega. Nädalaks ajaks panga kassat pitseri all hoida ja panga tegevusse segada, on operatsioon, mida suure panga juures liiga sagedasti ette võtta ei saa. Igal kuul sarnaseid revideerimisi ette võtta — tähendaks, et riigikontrolli arvates on Eesti pangas otsekui varaste pesa. Igakuuline revideerimine oleks keskpanga silmnäo mustamine. Riikliku keskpanga vastu on tarvilik teatav usaldus, sellepärast ei ole riigikontroll võimalikuks pidanud sagedaid suuri revideerimisi ette võtta ja pealegi ei ole riigikontrollil jõudu üksi Eesti panga kassa revideerimiseks sagedasti kümme või enam inimest nädala peale töösse rakendada, peale selle tulevad revideerida Eesti panga osakondade kassad. Kui liig sagedasti revideerimisi ette võtta, siis peavad ka mingisugused kindlad oletused olema, et väärnähutused on olemas.

Edasi, mis puutub riigikontrolli poolt ette võetud Eesti panga revideerimistesse, siis on need asjatundlikult juhatatud. Alles alates 1923. a. lõpust on riigikontrollil võimalik olnud üldse Eesti panka revideerida. Sellest ajast peale on revideerimisi juhatanud tegelane, kes

umbes 30 kuni 35 aastat on töötanud pankade alal, see oli kadunud pangategelane Täht, kes läinud aastal suri. Peale selle võeti riigikontrolli teenistusse teine mees, kes ka ligemale 25 aastat on pankades töötanud. Selle tegelase on Eesti pank omale töösse võtnud, panga eksperdik, kuna selle koha peale paremat isikut ei leidunud. Sellega olen mina, kahjuks, praegu küll panga revideerijast ilma, sest et minul korda ei ole läinud selle väikese palga peale, mida maksta võin, uut kohast jõudu leida.

Mis puutub üldse Eesti panga revideerimisesse, siis on kahjuks seisukord selles asjas väga kurb. Eesti panga põhikiri ei näe otsekohe ette, et riigikontrollil oleks õigus panka revideerida. Panga põhikiri näeb ette, et panga aasta aruanne kokku seatakse rahaministeeriumi poolt määratud korras, ja ta käib riigikontrolli „läbivaatamise“ alla. Seda läbivaatamist on Eesti pank kuni 1923. aastani sel kujul mõistnud, et ta lubas ainult järele vaadata, kas aruanded on kooskõlas panga raamatutega. Põhjalikumalt panga revideerimist panga juhatus sel ajal ei võimaldanud. Edasi on panga põhikirjas punkt, milles on öeldud: „Pangatahtede väljaandmine ja kustutamine sünnib rahaministeeriumi ja riigikontrolli esitaja otsekohe järelevalve all“. See on ainukene punkt, mis andis minule väikese toetuse selleks, et 1923. a. nõuda panga väärtuste seisu revisjoni, nimelt kas pangatähed panga põhikirjale vastavalt kindlustatud. Minu poolt seati sellekohane kava kokku ja läks lõpuks korda nii panga juhatus kui ka Vabariigi Valitsuse nõusolekut selleks saada, et riigikontrollile lubataks panga väärtuste seisu revideerida. Kuid see õigus ei ole senni kuskil seaduses fikseeritud, see oli vormilikult ainult panga täiskogu volitus riigikontrollile. Kuna aga sarnane seisukord väga ebamäärane on ja sarnasel alusel revideerimine tundub piinlikuna, sest on tihti tunne, kui oleksid kontvõõras võõras majas, siis tegin mina läinud aastal ettepaneku, et panga põhikirja täiendataks sellega, et põhikirjas oleks otsekohe ette nähtud riigikontrolli õigus Eesti panka revideerida. Kahjuks on see ettepanek senni lahendamata: panga juhatus ja nõukogu on selle vastu. Küsimus ei ole valitsuse poolt senni lõpulikult otsustatud, on komisjoni antud. Konstateerin sellega seda kurba tõsiasja, et senni ei ole seadusega riigikontrollile üldse õigust antud Eesti panka revideerida, mille tõttu on vähe alust riigikontrolli vastutavaks teha Eesti panga asjus. Seda pidasin mina oma kohuseks seletada härra Ipsbergi väljaastumise kohta.

Lõpuks pean ma veel kord seda tähendama, et mingisugune revisjon, olgu tema toimetatud nii ideaalselt kui tahes, ei saa iseenesest absoluutselt ära hoida väärnähtusi, samuti nagu

välispolitsei ja kriminaalpolitsei vargusi täiesti ära hoida ei saa. Ärahoidmise mõttes peaks riigikontrolli aparaat võib olla kümme korda suurem olema, tuleks pea iga kassa juurde ametnik panna, — kuid siis tekib küsimus, kas lõpuks mitte ka see ametnik, kelle meie kassa juurde paneme, enesele midagi ei luba. Raske on ju leida kindlaid ideelisi inimesi suurel määral, samuti kui asutused võivad eksida oma ametnikkude juures, kui neid palju on, võib ka riigikontroll eksida. Asutused ei saa töötada igavese välise kontrolli all, vaid asutuste tegevust tuleb nii korraldada, et kontroll seesmine oleks, et asutuste tegevus nii oleks korraldatud, et seal varastamise võimalusi vähe oleks. Mina arvan, et etteheide, mis Eesti pangale võib teha, on see, et seal sisemise töö korraldamise peale tarvilikult suurt rõhku ei ole pandud. Juba 1924. aasta algusel pärast revideerimist 1923. a. lõpul juhiti riigikontrolli poolt panga ja Vabariigi Valitsuse tähelepanu selle peale, et panga tegevuse instruksioon pole küllalt täielikult välja töötatud, ja mõnes osas tema täiesti puudub. Ka kassaasjade puudulikkuse peale juhiti tähelepanu. Kuid alles pärast Roosman'i nimega ühenduses oleva kurva väärnähtuse on teatavad sammud Vabariigi Valitsuse poolt ette võetud ja Eesti panga juhatusle ülesandeks tehtud instruksioon panga sisemise asjaajamise kohta välja töötada. Seda oleks pidanud aga varem tehtama. Ei oleks tohtinud ka lubada ühele endisele vallakirjutajale madala palgaga tegutseda panga kassapidajana.

Juhataja **A. Jürman**: Kuna Riigikogu on töötanud 2 tundi, kuulutan $\frac{1}{4}$ -tunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.05.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.20 minutit.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Juhataja **A. Jürman**: Sisse on tulnud järgmised ülemineku-vormelid: 1) rkl. Jõeäär'i poolt: „Ära kuulates rahaministri erakorralise teadaande Eesti pangas ettetulnud väärnähtuse asjas, leiab Riigikogu, et asjaajamine Eesti pangas sarnasele alusele tuleb seada, et kurtarvitused edaspidi võimatuks saaksid.“

Roosman'i asjas tunnustab Riigikogu tarvilikuks põhjalikku uurimist ette võtta, et selgitada kaassüüdlasi kui ka väärnähtuse põhjusti.“

Teiseks rkl. M. Martinson'i poolt: „Riigikogu, ära kuulates rahaminister L. Sepp'a era-

korralise teadaande Eesti pangas ettetulnud väärnähtuse kohta ja arvesse võttes, et panga-juhatuse kui ka Vabariigi Valitsuse poolt tarvilikud sammud väärnähtuse kõrvaldamiseks on astunud ning et kohtulik uurimine süüdlaste vastutusele võtmiseks käimas, läheb päevakorras edasi“.

Härra Jõeäär'i ülemineku-vormeli kohta on ettepanek tehtud rkl. Kornel'i poolt, et see kahes osas hääletataks, esimene lõige lahus teisest. Mõlemad on motiveeritud ülemineku-vormelid, nii et tuleb vaadata nende peale kui paralleel-ettepanekute peale. Panen hääletamisele ülemineku-vormelid järgmises korras: 1) rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli esimese osa, 2) rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli teine osa ja 3) rkl. Martinson'i ülemineku-vormeli. Asun rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli esimese osa hääletamisele. (Hääletatakse.) Asun rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli teise osa hääletamisele. (Hääletatakse.) Panen hääletamisele rkl. Martinson'i ülemineku-vormeli. (Hääletatakse.) Kuna ükski ülemineku-vormel ei ole saanud absoluutset enamust, siis tulevad nad hääletamisele „poolt“ ja „vastu“. Kõige-rohkem on hääli saanud rkl. Martinson'i ülemineku-vormel — 33 häält, siis rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli esimene osa — 27 häält ja teine osa — 23 häält. Panen nüüd hääletamisele rkl. Martinson'i ülemineku-vormeli. (Hääletatakse.) Nüüd tuleb hääletamisele rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli esimese osa. (Hääletatakse.) Tuleb hääletamisele rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli teine osa. (Hääletatakse.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: rkl. Martinson'i ülemineku-vormeli poolt on 35 häält, vastu 29 häält, rkl. Jõeäär'i ülemineku-vormeli esimese osa poolt 29 häält, vastu 36 häält ja teise osa poolt 21 häält, vastu 34 häält, seega on vastu võetud rkl. Martinson'i ülemineku-vormel.

6. Läbirääkimised rkl. A. Kerem'i erakorralise teadaande puhul.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Käesolev erakorraline teadaanne on otsekui tahtmata välja kutsutud.

Kui popsiseaduse arutamise puhul mina tähendasin muuhulgas, et meie põllumajanduse edenemisel oli sel korral, kui rahvaerakondlane härra Kerem oli põllutöoministriks, press peal, siis sinna vahele hüüdis härra Kerem, et kas Jäneda ei ole niipalju saanud, kui tal tarvis oli, ja mina tähendasin, et sellest ka võime rääkida. See küsimus sai sellest alguse. Kuid see algus on ammu juba olnud. Jäneda põllutöökooli küsimus on mitu ja mitu korda Riigikogu kõnetoolilt käsitust leidnud ja ka ajakirjanduses väga laialt laineid

lõõnud. Seda kooli on täiesti kitsale erapoolikule pinnale tahetud viia ja on püütud teda ühe erakonna asjaks teha, sellepeale vaatamata, et tema täiesti suurema põllumajandusliku keskkorralduse, suurema organisatsiooni, keskseltsi käes ja hoole all on. Keskseltsi koosseis on kõik põllumeeste seltsid esitatud, ja sellega üldse meie põllumajanduse kihid.

Kui seda küsimust nüüd pikemalt kõne alla võtta, siis tahaksin algusest lõpuni lühikese ülevaate teha, et selgusele jõuda, kuidas olud tõepoolest Põhja-Eesti põllutöökooliga on.

Eesti põllumeeste keskseltsi rentis Jäneda mõisa põllutöoministeeriumilt 1921. aastal. Esialgne rendileping oli tehtud ühe aasta peale, nimelt 1. maist 1921. a. kunni 30. aprillini 1922. a. Selle rendilepingu järgi oli keskselts kohustatud põllutöoministeeriumile renti maksma 7.120 kilogrammi rukki hinna põllumaa pealt, viinavabriku pealt 1.500 kilogrammi rukki hinna ja vesiveski hoone ning veejõu pealt 1.200 kilogrammi rukki hinna.

Selles rendiobjektis on selgelt öeldud, et keskselts oli rentinud veejõu ja veskihoone ja maksab selle pealt renti, kuid keskselts ei olnud rentinud veski sisseseadet, mis praeguse veski kasutaja härra Valdman'i käes on. Oli lepitud kokku tingimusel, et keskselts peab asutama mõisa põllutöökooli ja seda ka majanduslikult üleval pidama. Kooli asutamise korral muude majanduslikkude küsimuste hulgas tõusis üles kooli valgustamise küsimus. Oldi arvamisel, et niisuguses koolis, nagu põllutöökool, tuleks elektrivalgustus sisse seada. Selleks oli ette nähtud elektrivalgustus, mis algjõu pidi saama veskist. Selleks renditi veejõud ära, ja põllutöoministeerium tegi seda selle teadmisega, et elektrijõudu veskist saab. Muretseti elektri sisseseade, ja riik ehitas teatud osa elektriliini ja osa sisseseadeid. Põllutöökool sai kaunis korraliku elektrivalgustuse. Ühtlasi ehitati ka koolimajadesse veevärk, kuhu elektrijõuga vett pumbatakse ja veega varustatakse kõik vannitoad, klosetid ja üldse kõik vee tarvitamine sünnib elektripumba abil. Keskselts omalt poolt pani sinna raha 560.000 marka, kuipalju ministeerium elektrisisseseade peale raha andis, see ei ole mul teada, kuid härra Kerem'i seletusest selgub, et on sinna õige suuri summasid antud. See selgub ka põllutöökooli juhataja seletusest. Kõik need summad anti aga eeldusega, et elektrijõudu saab veskist, sest liinid ehitati ja pandi veskisse dünamo. Veski kasutaja härra Valdman'i ja keskseltsi vahel läks teravaks, et veski kasutaja ei tahtnud elektrihõõrumiseks veejõudu anda sellepeale vaatamata, et sisseseaded olid selleks tehtud ja kulud kantud. Ei ole mitte keskseltsi rentnikku süüdistanud

õnapuuaias asutamise pärast. (Vahelhüüe A. Kerem'i, rhv poolt.) Vabandage, härra Kerem, ma räägin sellest ka. Esimeses järjekorras tekkisid vastolud sellepärast, et kool valgustust ei saanud ja kooli valgustuse küsimus ei ole lahendatud veel tänapäevani. Veskikasutaja Valdman ei andnud ega ei anna ka praegu veejõudu valgustamiseks, ühtlasi ei ole ta ka renti maksnud. (O. Gustavson, stp: Ta tahtis Teilt renti saada.) Oodake. Põllumeeste keskselts küsis kirjalikult endiselt põllutöökooli juhatajalt härra Erma'lt järele, kes kirjalikult järgmist vastab:

„Esimeste aastate eest, kui Jäneda mõisa keskseltsi käes juba rendil oli, maksis veskikasutaja Valdman koolile veski rendina ainult Mk. 6.000.— aastas. Et keskselts põllutöoministeeriumile veski eest umbes Mk. 47.000 (täpset summat ei mäleta) renti pidi maksma, siis ei võinud kooli kuratoorium sellega leppida, et kool veski kasutamise eest juurde peab maksma, ja määras 1923. aasta algul veskirentnikule järgmised renditingimused kindlaks: raharenti — Mk. 15.000.— prii jahvatis koolile, mõisale ja mõisa töölistele saadava moona piirides, rentnik annab koolile ja mõisale elektrivoolu iga aasta 15. aprillist kuni 15. novembrini tasuta, (kus kevadel ja sügisel vett palju ja elektritarvitus väikene.) 15. novembrist — 15. aprillini maksab kool elektrivoolu eest Mk. 100.— päevas“... — see on 100 marka päevas elektrivoolu eest, mis kokku teeb 15.000 marka 150 päeva eest. (O. Gustavson, stp: Millal see ettepanek tehti?)

Põllutöökooli kuratooriumi tingimused, mis rentnikule ette pandi 1922. aastal, olid järgmised: rentnik pidi omalt poolt maksma renti 15.000 marka, kuid kui ta annaks 150 päeva koolile valgust, siis oleks see rent tasa ja sellega langeks ära rentnikul raharenti maksmine. „Need tingimised“ kirjutab Erma, „ei olnud rentnikule vastuvõetavad, tema oli nõus Mk. 15.000 raharenti maksma ning ainult koolile ja mõisale tasuta jahvatama, kuna mõisa töölistele viljajahvatamise eest nõudis hariliku tasu. Elektrivoolu oli tema nõus koolile andma ainult tasu eest M.20.—kilovatt-tund arvates“. Sellest kirjast selgub, et rentnik Valdman nõudis koolilt ühe kilovatt-tunni elektri eest 20 mrk., see on ainult selle eest, et Valdman dünamole rihma peale tõmbab, sest kõik elektriliin, dünamo, montaash ja montöörid olid keskseltsi poolt, nende eest ei olnud Valdman'il pennigi maksta. Arusaadav, et kool ei võinud selle tingimisega leppida ja niisugust kõrget tasu elektri eest maksta. Praegu, kes linnas elavad, teavad väga hästi, kuidas ja kelle poolt elekter sisse seatakse, selle poolt ka montaash. Kuid kooli juures oli see ümberpöördult. Kõik

montaash ja montöörid olid kooli poolt, kuid rentnik tahtis ainult elektrivoolu eest 20 marka kilovatt-tunnist saada. Muidugi mõista ei võinud kool nende tingimustega nõus olla.

Edasi kirjutab härra Erma: „Sellest ajast peale hakkas rentnik ennast kooli vastu väljakutsuvalt üleval pidama, ütles ennast elektrivoolu andmisest koolile lahti ja nõudis, et dünamo, mis lühikene aeg enne seda veskisse sisse seati, ära viidaks, millepärast ka riigi kulul ülesseatud veski ja kooli vaheline elektriliin tegevusest seisma jäi. Pealegi toonitas rentnik, et tema keskseltsiga üldse ei arvesta ja ajab asju otsekohe põllutöoministeeriumiga, sest temale on selleks endine riigimaadeülem sarnase dokumendi andnud, mis teda selle koha peale jäädavalt kindlustaks“.

Peab tähendama, sel ajal oli riigimaadeülemaks Järva maakonnas härra Varep. Sellest kirjaosast selgub, et ministeerium on tõesti omapäraselt asju ajanud. Ühelt poolt tegi ministeerium keskseltsiga rendilepingu, võttes veejõu eest renti, teiselt poolt aga annavad ministeeriumi kõrgemad ametnikud kolmandale isikule dokumendid välja, mis sellele õiguse annavad seda objekti kasutada. (A. Kerem, rhv: Mis ajal see kõik sündis?) Ma tulen selle juurde, palun oodake vähe. (O. Gustavson, stp: Mis aastal see oli?) Lubage, ma tulen selle juurde. Edasi räägib härra Erma sellest ettekandest, mis tema härra ministrile teinud ja seletab neid vahekordi, kus täiesti võimatuks muutub kooli seisukord, kui selleaegne minister härra Kerem neid vahekordi ei lahenda. (O. Gustavson, stp: Mis aastal see oli?) Mis aastal see oli, seda ma ei tea, kuid ministriks oli härra Kerem. Edasi selgub, et siin olid kõrvalised voolud mõõduandvad ja mitte kooli huvides talitatud. Selgub ka, et nende kõrvaliste voolude juures mindi niikaugele, et härra Sõnajalg võttis oma kõrge kaitse alla oma õemehe, praeguse veskikasutaja härra Valdman'i. (Vahelhüüe: Kõrge kaitse!) Jah, täiesti kõrge kaitse. Sel ajal, kui teatud konfliktid tekkisid, hakati Jäneda veski juures suuremaid ehitustöid ette võtma ja need ehitustööd võeti sel ajal ette, kui Järva maakonna valituse poolt silda ehitati. Silla ehitamine ühes veski remondiga olid ühel ajal ja ühe korraga. Kurjad keeled räägivad selle kohta väga palju, et need ühel ajal on ehitatud. Kuid mina ei tea seda ja ei või ka seda tõendada. 1923. aastal tegi keskselts ministeeriumiga uue rendilepingu pikema aja peale. Keskselts maksis, nagu harilikult, rukki kilogrammide järgi renti, ja 1923. aastal tegi see rahas välja 345.788 ühes veejõuga ja veskihoonetega. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kes maksis?) Keskselts. Sellest summast langeb ministeeriumi

teadete järgi veski rendiks 47.300 marka. (O. Gustavson, stp: Kilogrammides!) See on rahas välja rehkendatud. (O. Gustavson, stp: Missuguse hinnaga on see välja rehkendatud?) 10 marka rukki kilogramm.

1925./26. a. rent tõusis selle tõttu, et rukki kilogrammi hind tõusis. Praegune hind on 518.640 marka. Sellest on veski rent 70.950 marka. (J. Kana, tõe: Kas on revideeritud ka?) On. (O. Gustavson, stp: Kas Teie olete maksnud?) Läänud-aasta rendist on maksmata 45.788 marka.

Käesoleval aastal on maksmise kord muudetud, kus osa läheb kooli remonttööde peale ja lõpuarved selguvad 1. mail. Nagu juba tähendasin, langeb praegusest rendisummast otsekohe veski rendiks 70.950 marka, peale selle on möldri käes maad kasutada, loomad käivad mõisa karjamaal, aga mõisa maksab ka veski eest kinnisvara maksu, mis teeb kokku 90.000 marka ja mis revisjoni komisjoni poolt on välja arvatud. Koolihoonete eest maksab praegu keskseltsi renti 85.000 marka. Olen mitu korda selles asjas tolleaegse põllutöömistri härra Kerem'i pool käinud ja palunud, et koolihoonete eest rent ära jääks, sest koolil on niivõrd suured majanduslikud kulud, et ei suuda maksta. Kuid sellele ettepanekule ei leidud tolleaegne põllutöömister härra Kerem võimalust vastu tulla.

Raskuspunktiks ja tüliküsimuseks on olnud Jänedal põllutöökooli juures valgustuse küsimus. Selle juurde tagasi tulles pean tähendama, et 1923. aastal jõululaupäeval viskas veskikasutaja härra Valdman dünamo veski välja. (Vahelhüüded.) Härra Gustavson, Teie olete huvitatud, millal dünamo välja visati, ma räägin praegu sellest. (Hüüded: Ei huvita!) Härra Gustavson'i aga huvitas. Mölder viskas dünamo detsembrikuul 1923. aastal veski välja. Koolil tuli teisi abinõusid otsida, kuidas kooli valgustada. Valgustuse andmine viidi viinavabriku jõu peale üle. Kuid viinavabriku aurukatla jõudu jätkus ainult selleks, et vabrik korralikult töötada võis. Lõpuks pidi siis suurt aurukatelt kütma hakkama ja akkumulaatorid täitma igapäev kunni 5 tundi, mis aga lõpmata kalliks läks, sest tuli vahetada tööjõudu, sest töö hakkas varahommikul peale. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Mina räägin sellest ka, kannatage vähe. (J. Kana, tõe: Aga kas seda dünamot ei võinud veskisse tagasi visata?) Sellest kõnelen ka. Selgus, et ei võinud nii kallilt kooli valgustada.

Mina läksin Jänedale 7. juunil 1924. aastal. Esimene asi, mida tuli kohapeal lahendada, oli õnnetu dünamo küsimus. Tuli katsuda, kuidas saaks elektrivoolu, sest nagu ma juba alguses tähendasin, ei ole valgustus üksi tähtis, vaid ka

veevärk, veepumbad käivad ka elektriga. Läksin härra Valdman'i juurde ja tahtsin kokkulepet soetada. Pean ütleva, et esialgselt see kokkulepe sobis hästi. Härra Valdman tuli vastu ja lubas dünamo veskisse. Viisime dünamo veskisse. Arvasin, et kokkulepet on võimalik saavutada, sest esialgsete suusõnaliste läbirääkimiste vahel ei olnud kuigi palju vahet. Oldi arvamisel, et see küsimine võiks ka nii jääda, kui härra Valdman annab koolile täieliku valgustuse ja jahvatab ka mõisale selle osa vilja, mis mõisale jahvatada tuleb, umbes 2000 puuda, ja asi oleks korras.

Kuid vahepeal hakkasid kurjad keeled rääkima, et härra Valdman viskab dünamo jälle välja. Ei tahtnud seda kuidagi uskuda, kuid siiski leidsin hiljem kindlaid tõendusid selleks. Et sellest valgustuseküsimusest ja tervest sellest asjast mööda saada ja edaspidi kokkupõrkeid mitte tekitada, siis otsustas keskseltsi juhatus ja kooli kuratoorium ühes kooliõpetajate nõukoguga, et asutame iseseisva elektrijaama. Jätame Valdman'i terve ta veskiga sinna paika ja ei taha seda küsimust mitte enam puudutada. (O. Gustavson, stp: Mis aastal see oli?) See oli 1924. aastal. 30. juunil 1925. aastal andis keskselts palve põllutöömisteeriumi ja palus, et meid lubataks elektrijõujaama ehitada. Vastus saadi 27. juulil 1925. aastal põllumajanduse peavalitsuselt, mis järgmiselt käib:

Eesti põllumeeste keskseltsile.

Teie kirja puhul 30. juunist s.a. teatame, et põllutöömisteeriumi poolt on asi koha peal järele vaadatud ja leitud, et ei ole otstarbekohane Jänedale Teie poolt kavatsatud kohale elektrijaama ehitada, sest selle läbi kaotaks Jänedal vesiveski, millel suurem jagu vett paisu pealt kõrvale saaks juhitud, oma tähtsuse, mis aga soovitatav ei ole. Jõujaam võiks ehitatud saada endise Uueveski kohale, mis asub umbes 3 versta eemal Jänedal mõisast.

Siia juurde peaks tähendama, et enne seda käis tolleaegne põllutöömister härra Kerem Jänedal ja vaatasime siis ka selle koha läbi, kas oleks võimalik elektrivalgustust mujalt saada ja härra Valdman'i küsimuse kõrvale jätta. Härra põllutöömister vaatas koha peal järele ja ütles, et esialgsete järelevaatamiste järele paistab päris selgesti, et siia võib väikese jõujaama ehitada. Härra Kerem, Teie vangutate selle peale pead, sellejuures oli põllutöökooli juhataja härra Sirkel ja veel teisi isikuid. Sõitsime sel korral härra Kerem'iga seltsis Tallinna, ja härra Kerem lubas sel ajal, et vaatame, ehk saame kuidagi viisi teile selleks laenusummasid anda, kui oma jõudu selleks ei jätku, et jõujaama ehitada. (A. Kerem, rhv: Kas tehni-

line järelvalve sedasama ütleb?) Vaadake, seal on see konks. Tehniline järelvaataja tuli muidugi härra Kerem'i käsu peale, ma arvan seda, tuli härra ministri käsu peale ja vaatas niimoodi seda järele, et tähtsad on siin veskikasutaja härra Valdman'i huvid, mitte keskseltsi huvid. Oleks siis öeldud, et vaadake, teie kokku ei lepi, ministeerium lubab siia väikese jõujaama ehitada, kust saab kool elektri-hõõrumiseks jõudu ja see vee osa, mis teiselt poolt läheb, jääb härra Valdman'ile kasutada. See oleks niisugune otsus olnud, millega nõus võiks olla. Selle kavatsuse vaatas ka tollaegne põllutööminister härra Kerem mõisa õue peal järele, kus need kaanalid tegelikult näha on, mis veski poole jooksevad ja mis kavatsetav elektri-jaam ära kasutaks, umbes poole osa vett, ja veski kaotaks sellega poole jõudu. Härra minister oli üldjoontes nõus. See oli, härra Kerem, Teie ütetus, ja meie olime kõik selles lootuses, et see küsimus kord lahendatakse ja nagu näha ei eita härra Kerem seda praegu mitte. Saatis tehnilise komisjoni koha peale, kes ütles, et veski jõud sellega nõrgendatakse ja sellega uue jõujaama ehitamine mitteots-tarbekohane. Anti meile juhatust — ehitagu meie elektriyaam kolm versta allpool Jäneda veskit, kuid seal ei ole midagi olemas, ühes kohas kivide vahelt jookseb väike kosekene, ei ole hoonet ega tammi. Ei ole midagi. Kalkulaatsioonide järgi läheks uus jõujaam maksma üle 3 miljoni marga. Aga kust seda raha võtta, seda ei küsi keegi. Edasi tuleb liin ehitada läbi riigimetsa, kus mets õige kõrge ja õige tihe, mets tuleks liini pealt maha võtta, kus liini ehitamine väga palju maksma läheb. Ja kui uus jõujaam mõisast kaugele ehitada, siis peab sinna ühe montööri panema ja teine montöör peab mõisas olema. Siis tuleks elektri kilovatt-tund umbes 100 marka maksma. Kuidas saab siis põllutöökool sarnase kõrge hinna juures elektrit tarvitada, see oleks ju täiesti võimatu. Tehniline komisjon, mis härra ministri käsu peale välja saadeti, oleks pidanud ka järele kaaluma, kuidas võimalik oleks koolil elektrit saada. Kuid maakorralduse peavalitsus kirjutab 2. okt. järgmist: „Kirja peale 30. XII 24. a. nr. 643 teatab maakorralduse peavalitsus, et Jänedale uue elektriyaama asutamist palutud kohale lubada ei saa, kuna seal juba ennemalt veski juures elektriyaam olemas ja uue yaama ehitamisega ka vana veski veejõud niivõrd nõrgaks jääb, et see enam töövõimeline ei ole ja sulguda tuleb. Viimast asjaolu ei saa aga kuidagi sündsaks pidada“.

Siin ütleb ta otsekohe, et meil on jõujaam veski juures, aga edasi ei võta arvesse, kas meie seda jõujaama kasutada saame.

Edasi kirjutab maakorralduse peavalitsus: „Ka on põllutöökooli juhatusel soodsaid võimalusi olemas elektriyaama saamiseks praeguselt „Vanaveski“ tegelikult pidajalt, Valdman'ilt, kuna viimane nõus on, nagu ta sellest siia teatas, suvekuudel täiesti ilma tasuta põllutöökoolile elektrit andma, talvekuudel aga tasu eest — 15 mk. kilovatt-tund.“

Ei saa aga põllutöökooli juhatust siiski Valdman'iga kokkulepet, tuleb asjas talitada rendilep. § 36. ettenähtud tingimiste kohaselt ehk ehitada uus elektriyaam Vanaveskist allapoole jõge, kus veekukkumine olemas.“

Peavalitsuse juhataja eest ja tagavaramaade jaoskonna juhataja allkirjad.

Sellest kirjast selgub, et põllutööministeerium peab seda täiesti sündsaks, kui Valdman koolile niisugused tingimused ette paneb. Suvekuudel annab Valdman koolile elektri-voolu ilma tasuta, sel korral, kui meil põllutöökoolis ühtki õpilast ei ole ja talvekuudel, kus koolil elektri-voolu tarvis, siis tahab ta 15 mk. kilovatt-tunnist saada. Kujutage ette, kuidas on need tingimised vastuvõetavad. Meil on elektrisesseseade osalt riigi rahaga ehitatud, meie montöörid, kõik on meie poolt, ja selle eest, et Valdman veskis rihma dünamole peale tõmbab, tahab ta 15 mk. kilovatt-tunnist. Kuidas saab seda sündsaks pidada, kui praegu Ellamaa elektriyaam palju odavamalt Tallinna linnale elektriyaama annab. (A. Anderkopp, tõe: Härra Tonkman, Tallinnas maksab kilovatt 25 marka!) Härra Anderkopp, kui palju linn sellega teenib? (O. Gustavson, stp: Ellamaa annab odavamalt, kui linnavalitsus.) Linn annab tööstusettevõtetele odavamalt. (O. Gustavson, stp: Ma ei ole kuulnud, et kool tööstus on.) See on haridustöö. (J. Holberg, põl: Põlevkivitööstus maksab 7½ marka.) Kuulge, valgustus on ka Tallinnas 12 marka kilovatt-tund. (J. Holberg, põl: Meie maksame linnale. — J. Laidoner, põl: Igaüks ju maksab linnamaksu.) Nii et siin selgub, et nende tingimustega kuidagi viisi ei saanud kokku leppida. Aga kõige iseloomulik on see, et tehnilised järelvalve komisjonid, kes koha peal käisid, ei ole koolijuhatusega ega ka mõisajuhatusega mingisugusesse läbirääkimisesse astunud, et küsida, kuidas ja missugused võimalused on kooli valgustamiseks olemas, vaid on erapoolikult asja ajanud. Kas nad koha peal on käinud, või ei ole, selle üle ei ole mul teateid, aga üks on kindel, et asi ei ole korras. (O. Gustavson, stp: Kes 1924. a. valgustas seda talu?) Siin Teie olete hiljaks jäänud, ma olen sellest juba rääkinud, kurdile kahte jutlust ei peeta, ega sandile ei anta kahte kannikat. Vähepeal teadsid kurjad keeled rääkida, et

herra Valdman'ile olevat ministeeriumi poolt kindlustus antud, et keskselts ei saa veskit oma kasutamisele võtta. Vahepeal tähendati veel, et kui keskselts Valdman'i tingimusi vastu ei võta, siis elektrijõu andmine 15. oktoobrist lõpetatakse. Ma ei tahtnud seda uskuda, kuid hiljem selgus, et see oli õige, ja Valdman andis kirjalikult teada, et tema 15. oktoobrist enam valgustust ei anna, ja meil tuli jälle võtta dünamo kaenlasse ja veskist ära kolida. (Vahelhüüe.) No jah, ei võinud ju dünamod sinna jätta. Tähendab, kõrvalmõjud olid siin tingimata olemas. (O. Gustavson, stp: Kooli käest pressisite 330.000 välja valgustuse eest, aga ei andnud koolile midagi selle eest.) Ei ole õige! (O. Gustavson, stp: Koolijuhataja ise kõneles.)

Edasi selgus, et... (Vahelhüüe pahe-malt poolt.) Ma räägin ka nendest summa-dest pärast. (L. Johanson, stp: Siis räägite sandikannikatest.) Edasi selgus, et meie ei saanud Valdman'iga kuidagi asja lõpetada ja tuli asja hakata teisiti lahendama. Andsin asja advokaadi kätte, kes neid küsimusi lahendama hakkas. (O. Gustavson, stp: Kes advokaadiks hakkas?) Rkl. Holberg ja herra Holberg annab selle kohta seletust, kuidasviisi need küsimused arenenud on. (J. Kana, tüter: Tema peab saladust pidama.) Siin on küsitud, kuidas on Jänedal valgustusega lugu. Valgustusega tuli teist teed otsida, kooli ei võinud ilma valgustusega jätta, tuli elektrit hakata traktoriga hõõruma. (O. Gustavson, stp: Herra Holberg, kas põlema panna ei kõlbaks seda veskit seal?) Niikaua läks elektrihõõrumine hästi, kui ilmad soojad olid; kui ilmad külme-maks läksid, külmetas traktori radiaator külmas ruumis ära, sest sooja ruumi ei olnud. Sellest andis keskseltsi juhatus mitu korda teada põllumajanduse peavalitsusele, et Jänedal lood valgustusega halvad on ja meil võimalik ei ole kooli korralikult valgustada. Edasi andis keskseltsi juhatus 22. detsembril kirjalikult põllumajanduse peavalitsusele teada, et tema on pidanud elektrivalgustuse andmise koolile lõpetama, et veevõrk, mis käib elektri mootoriga, jääb seisma. Sellest selgub, et see osa herra Kerem'i seletusest langeb välja, nagu ta oleks püüdnud kõigis asjus valgustamises Jänedale vastu tulla. Teile, herra Kerem, oli väga hästi teada, kuidas valgustusega lugu oli, aga õelge, kas olete selle asja lahendamiseks samme astunud. Mitte sugugi. Selles mõttes küll, et asjad on Valdman'i kasuks palju paremini läinud.

Siin tähendas muuhulgas herra Kerem, et Jänedal mõisa olevat toetuslaenusid saanud. Ma tahan ka neist toetuslaenudest ja iseäranis nende toetuslaenude andmise viisidest rää-

kida. Nagu teada, võttis Riigikogu vastu seaduse, millega põllutööministeeriumile õigus antakse põllumajanduslikkudele kutsekoolidele ja katseasutustele toetuslaenusid anda teatud laenufondist. Teiste laenupalujate hulgas esines ka põllumeeste keskselts põllutööministeeriumi poole laenusaaamise palvega. Selleaegne põllutööminister herra Kerem kirjutab keskseltsi laenupalvele peale, et laenu anda, teatud osad nii- ja niisuured, palju, ja laenu Eesti panga kaudu välja anda. Harilikult oli kord laenude väljaandmisel nii, et põllutööministeeriumi peavalitsus kirjutas ministri resolutsiooni põhjal, kuipalju oli laenu lubatud, maksutähe välja, ja selle maksutähe vastu võtjale anti võlakohustus põllutööministeeriumile, et ta nii- ja niipalju laenu on saanud, ja selle maksutähega tuli minna põllutööministeeriumi, kus pearaamatupidaja kirjutas orderi välja, millega seda laenu Eesti panga jaoskonnast kätte sai. Keskseltsil tuli aga teist teed käia. Keskselts ei käinud seda teed, mis, võibolla, oleks väga lihtne olnud. (J. Tõnisson, rhv: Ilma et laenu oleks kindlustatud.) Laenu kindlustus oli antud võlakohustusega ja varanduste pantimisega. (J. Tõnisson, rhv: Aga mida teie pantisite?) Lubage, ma räägin, herra Tõnisson, ma pean tähendama, et seda ei ole laenufondis ette nähtud, et kindlustus enne antakse kui objekt ostetud. On arusaadav, et enne ei saa asja osta, kui selleks raha on. (J. Tõnisson, rhv: Laenu tahtsite enne kätte saada.) Vabandage, asjadeostmiseks ei saa ometi enne kindlustust anda, kui asjad ostetud ei ole. Mida meie siis kindlustame, kui asjad alles ostmata on? (J. Tõnisson, rhv: Ja võisite need panti anda.) Lubage, meil olid asjad ostetud ja sellepärast oli neid kerge pantida.

(J. Tõnisson, rhv: Et neid pantida, oli tarvis Eesti panga kaudu teha.) Lubage, anti viimane laenu välja ja meie pantsime need asjad põllutööministeeriumile ära. (J. Tõnisson, rhv: Kas põllutööministeeriumil on õigus käsipante võtta?) Kuulge, herra Tõnisson, minul ei ole huvi Teiega vaielda. (J. Tõnisson, rhv: Ma arvan, et Teil huvi ei ole, Teie jääte jänni.) Nüüd olid asjad ostetud, objekt oli olemas ja seda pantsime meie ning palusime, et põllutööministeerium nende võlgade maksmiseks laenu annaks, mis meie nende asjade ostmisega olime teinud. On väga selge, et ei oleks sugugi magusam olnud, kui meie ministeeriumist kohe raha oleksime tahtnud nende asjade ostmiseks. (J. Tõnisson, rhv: Aga ega laenu palja näo peale ei anta.) Meie laenu Eesti pangas kui ka põllutööministeeriumis on palju suuremate väärtus-

tega panditud, kui laenu olemas on. (Vahelhüüe J. Tõnisson'i, rhv poolt.) Härra Tõnisson, miks Teie siis nõnda ägedaks lähete, kui mina laenudest kõnelen?

Selle põllutööministri resolutsiooniga läksin mina põllutööministeeriumi põllumajanduse peavalitsuse juhataja härra Allman'i juurde ja palusin juhatust, kuidas laenu kätte saada. Tema ütles, et mina ei tea, aga minu arvamine on niisugune, et tuleb minna Eesti panka ja saab seal laenu kätte. Mina lähen Eesti panka laenujaoskonda ja teatan seal, et mina selle ja selle asja pärast tuln, ja palun, et laen välja antaks. Seal öeldakse, et meie ei tea niisugust asja ja naerdakse, et kuidas on see võimalik, et meie anname Eesti pangast neid laenusid välja, mis põllutööministeerium on otsustanud. Eesti pangal on oma panga juhatus ja see otsustab laenuid välja anda. Kästi veel küsida panga direktori käest, et võib olla temale on selle kohta korraldus tehtud. Läksin panga direktori juurde ja palusin laenu välja anda. Härra Kukk ütles, et tema niisugusest asjast midagi ei tea, et siin peab eksitus olema. Tuln tagasi, läksin põllumajanduse peavalitsusse ja seletasin härra Allman'ile, et laenu ei saa kätte. Härra Allman juhatas mind põllutööministri juurde. Läksin põllutööministri juurde ja küsisin, kuidas on lugu selle laenuga. (O. Gustavson, stp: Parem oleks olnud tohtri juurde minna.) Teil oleks aeg sinna minna, muidu jääte hiljaks. Läksin härra Kerem'i juurde ja palusin teatada, kuidas seda laenu kätte saada. Härra Kerem ütles mulle lihtsalt, et teil ei ole tähtis see, kuidas seda laenu antakse, vaid tähtis see, et laenu Teile antakse. Mina ütlesin, et kõik see käik on liiga keeruline, et mina olen kõik kohad läbi jooksnud ja ei tea enam, kuhu minna. Härra Kerem ütles, et mina teen paari päeva pärast korralduse ja Eesti pangas antakse Teile laen välja. Jäin nüüd lootma, et asi nii on. Lähen jälle Eesti panka, aga seal ei teata asjast paremat. (O. Gustavson, stp: Kas käsipank ei töötanud veel.) Mina ei ole käsipangast laenu saanud, seda teate Teie paremini. Läksin Eesti panka ja küsisin laenujaoskonnast, kuidas laenuga lugu on. Seal vastati, et ei saa. Läksin siis jälle direktori juurde, ja härra Kukk ütles, et mulle on arusaamatu, mis see peaks tähendama, minul ei ole aimugi niisugustest asjadest. Härra Kukk helistas telefoniga põllutööministrile, et milles seisab see lugu. Siis alles härra põllutööminister ütles, et tema tahab maksta deposiiti summa sisse Jänedale koolile väljaandmiseks, aga praegu see korraldus ei ole veel tehtud ja lubas seda kahe-kolme päeva pärast teha. (A. Kerem,

rhv: Nähtavasti Teie käisite Eesti pangas enne, kui laenu määratud oli.) Ei ole, härra Kerem, Teie resolutsiooni peale läksin ma sinna, ja võtsin Teie resolutsiooni härra Allman'i käest välja ja läksin sellega Eesti panka. (J. Tõnisson, rhv: Ega see Eesti pank ei ole põllutööministeeriumi osakond, see asi võtab ju aega.) Siis oleks pidanud põllumajanduse peavalitsus seda mulle kohe ütleva. Siis läksin mina tagasi ja olin arvamisel, et nüüd on asi korras. Küsisin hiljem põllumajanduse peavalitsusest järele, ja seal teatati umbes nädala poolteise pärast, et olevat summa deposiiti sisse maksetud. Läksin uuesti Eesti panka ja küsisin, kuidas laenu kätte saada, seal öeldi, et Teie saate laenu kätte võlakohustuse järgi. Mina küsin, kellele ma pean laskma võlakohustuse kirjutada, kas Eesti pangale või põllutööministeeriumile. Minule vastati, et tuleb Eesti panga nime peale kirjutada, sest nemad olla vastutajad. Mina lasin võlakohustuse valmis kirjutada, juhatause alla kirjutada ja läksin sellega Eesti panka. Kuid vahepeal on selgunud, et ei saa võlakohustust Eesti pank võtta, sest see on ikka põllutööministeeriumi laen, ja et tuleb võlakohustus teha ikkagi põllumajanduse peavalitsuse nimele. Seal tagasi tulles lasin paberid jälle ümber kirjutada põllumajanduse peavalitsuse nimele. Lähen siis uuesti panka ja küsin kuidas lugu on. Öeldakse, Teil tulevad asjad ära pantida. Mina küsin, kelle nime peale mina need asjad pandin. (L. Johanson, stp: Mis asjad need olid?) Need olid kooli hooned ja inventaar. Mulle vastati Eesti pangas, et arusaadav, et pantkirjad tulevad Eesti panga nimele kirjutada. Mina ütlen, et vabandage, et võib olla tulevad veel eksitused. Peale selle tuli ka tulekinnituse poliis kirjutada põllumajanduse peavalitsuse peale. Võtan kõik need võlakohustused ja poliisi kaasa ja lähen sinna. Seal selgub aga jälle, et Eesti pank ei või pante võtta, ja et need tulevad põllumajanduse peavalitsuse nimele ümber kirjutada. Lasen jälle uuesti kirjad ümber kirjutada ja lähen jälle Eesti panka, kui kõik dokumendid lõpuks korras olid nii suurte sekelduste järele. Nüüd tuleb aga jälle üks häda juurde, nimelt see, et küsitakse, kas Teil on ka panditud varandustele plakatid külge pandud. Mina ütlen, et ei ole. Siis anti mulle üks suur plekipakk kätte, mille peal oli öeldud „panditud Eesti pangale“. Mina pidin need plakatid viima ja Jänedale need plakatid panema iga elektriposti kui ka teiste asjade külge. No mina küsisin, härra põllutööminister, kas niisugune laenuandmine on toetus, see on lihtsalt vassitamine ja mitte midagi muud. (A.

Kerem, rhv: Selajal lubasite iga päev Jänedal pankrotti teha.) Rkl. härra Kerem, Teil olid need asjade seisukorrad paremini teada, kui igal teisel, — ja just sellepärast on selge, kui Teil olid samad nimekirjad käes, kus selgus, et meil nende varanduste peal pantimisi ei olnud ja ei ole Eesti panga poolt võetud panditud varanduste nimekiri mitte rohkem kindlustatud, kui oleks otsekohe seda põllutööministeeriumile antud, nagu mina sel korral Teid Teie kabinetis palusin, et olge head ja võtke Eesti pangast need laenu lubadused tagasi, ja keskselts annab Teile need pandid laenu kindlustuseks. Eesti panga direktori käest küsides, kuidas on lugu, kas olete Teie vastutaja selle laenu eest, panga direktor ütles, meie ei vastuta teie laenu eest, vaid teie varandused vastutavad selle eest, meie oleme ainult deposiitsumma välja andnud, mis põllutööminister Teie arvel meie juures sisse maksis. (Vahelhüüe A. Kerem'i, rhv poolt.) Teie teate, olete chituslaenusid andnud, katsuge ühe asuniku varandust ära müüa, enne kui pole põllutööministeeriumi antud laenu kõige enne ära tasutud, vaid enne võetakse põllutööministeeriumi laenu maha, siis saavad ka teised. (Vahelhüüe A. Kerem'i, rhv poolt.) Mina ei vaidle selle vastu, aga ma räägin sellest korrast, kuidas viisi laenu välja antakse ja see laenuandmine ei ole sugugi rohkem kindel Eesti panga kaudu, kui põllutööministeeriumi kaudu ja need keerulised ringkäigud oleksid ära jäänud. Selles seisab lugu. Kas see on siis toetamine ja toetuseandmine, nagu seda härra Kerem seletas? Ma tahaksin veel ühe teise küsimuse juures peatuda. Muuhulgas andis keskselts palve ministeeriumile, et Jänedal koolile lubataks laenu sellest fondist karja täiendamiseks 20 lehma ostmiseks. Selle kindlustamiseks pakkusime ministeeriumile neid juurdekasvatatud loomi, kelle peal meil Jänedal võlgu ei ole. (O. Gustavson, stp: Kui palju neid on?) Neid on niipalju, et võiks neid Teile ka pantida, kui Teil laenu anda on. (O. Gustavson, stp: Kõigist kolm looma!) Teie, härra Gustavson, vist ei oska rohkem lugeda kui kolm.

Kuid laenusamine ei edenenud. Ei tea, kuidas seda seadust tõlgitseti, kuid üks oli selge, et selle seaduse mõtet võis kaksipidi mõista. Võis mõista nii, et põllutöökooli majapidamise sisseseadmiseks võib laenu anda — ja võis ka seda mõista, et ei tule anda. Kuid pean ütlema, et selleaegne põllutööminister härra Kerem oli selle mõiste poolt, et tuleb laenu anda sellest laenufondist ka majapidamiste ja lehmade ostmiseks, — aga riigikontroll protesteeris selle vastu ja küsi-

must oli tarvis lahendada. Riigikontroll ütles ka, et ta ei protesteeris sel korral selle vastu, kui Vabariigi Valitsuses küsimus arutamisele tuleb, ja kui Vabariigi Valitsus nõus on põllutöökoolide majapidamistele karja ja muudeks sisseseadeteks laenu andma, — aga selleks seal peaks põllutööminister esinema sel tusega Vabariigi Valitsusele. (A. Kerem, rhv: Ja esines ka.) Lubage, aga see oli liiga hilja. Mina läksin jällegi härra põllutööministri juurde ja palusin, et asja kiirelt aetaks, sest tõesti on küsimus hädaline ja seletasin, et ma ei tule Jänedale abiraha saama, vaid palun, et lubatakse laenu Jänedal põllutöökooli majapidamise joondeseadmiseks. Seda mõtet olen mina härra Kerem'i juures kümned korrad toonitanud ja selle põhimõtte vastu ei vaieldud härra Kerem mitte, aga tegelikult ei toetanud ta seda küsimust. (Vahelhüüe A. Kerem'i, rhv poolt.) Lubage, ma räägin, ärge ärritage ennast, härra Kerem.

Suvel, kui härra põllutööminister Jänedal käis, vaatasinge muuhulgas ka mõisa majapidamist. Siis ütles härra põllutööminister, et tema arusaamise järgi olevat siin tõesti rohkem heina ja rohtu, kui praegune kari seda tarvitada suudab, ja et tuleb tingimata karja suurendada, aga laenuandmise küsimus ei olevat veel Vabariigi Valitsuses lahendatud. Kuid härra minister lahendas seda küsimust nii kaua kunni novembrikuuni, millal aga lehmade ostmiseks enam mingit mõtet ei olnud, sest suvine rohi oli kõik juba talve alla jäänud. Mina leidsin aga teise tee, nimelt tegin laenu eraviisil ja ostsin Jänedal põllutöökoolile 20 lehma juurde. Võin kinnitada, et need 20 lehma on niipalju piima lüpsnud, et see võlg nüüd juba tasutud on. Nüüd lõppude-lõpuks sain 400.000 marga laenu saamise peale teadaande ja sain ka laenu kätte, kuid sealt võttis põllutööminister kohe 200.000 marka maha teiste otstarvete peale, ütles, et Teil tuleb võlga maksta ja ei andnud lubatud laenu täies summas kätte. Kui teatud sihtlaenu on laenu antud, siis ei tohi sellest võlast kinni pidada, vaid see peab teatud otstarbeks välja antama, milleks ta määratud on. Seda õigust Teil, härra Kerem, ei olnud, aga seda tegite Teie. Oleks olnud teisi teid varemalt antud laenu kätte saamiseks, aga sihtlaenu võlga maha võtta ei olnud mingisugust õigust. Teie aga võtsite 200.000 marka maha, ja see oli Teie toetus. (A. Kerem, rhv: Mina ei ole reaalsest alusest kunagi karvaväärt kõrvale kaldunud.) Just olete.

Edasi tähendas härra minister, et Jänedale olevat ehitatud koolihooned 7½ miljoni marga väärtuses. Mina tõesti ei tea, kas need hoone-loksud, mis ministeerium ehitas, 7½ miljonit

väärt on. (A. Kerem, rhv: Teie minister ehitas.) Ei ehitanud, Teie ministeerium ehitas. (A. Kerem, rhv: Mis aastal?) Minul ei ole aastanumbrid tähtsad, vaid minul on objekt ise tähtis, kuidaviisi on talitatud. Aga et nüüd endine põllutööminister, härra Kerem, seda alla kriipsutas, et need hooneloksud 7½ miljonit marka maksavad, siis äratas see tõesti imestust. Need hooned on väga halvad, seda pidi isegi härra Gustavson ütleva, kui ta läinud aastal eelarve-komisjoni liikmena koha peal käis, ja „Vaba Maa’s“ kirjutas, et need hooned tõesti halvad olla. (A. Kerem, rhv: Miks Teie minister siis nii halvad ehitas?) Ma ütlesin, et ministeerium ehitas. (A. Kerem, rhv: Kes on ministeeriumi juht?) Enne jõuluid käis kooliarst koha peal ja pani muist hooned kinni. Koolivaheajal tuli erakorraliselt jõudu pingutada, et kiires korras remont läbi viia, et kool edasi töötada võiks. Kui endine härra põllutööminister siin toonitas, et nii- ja niisuuri summad on selle kooli peale kulutatud, ja kõik olevat põllutöökoolide alal korras, siis soovitaksin küll endist härra ministrit ennast teiste koolide korraldusega tutvustada ja neid koolisid põllutöökoolidega võrrelda. Ma tooksin näite Läänemaa seminaari kohta. See maksis riigile 53 miljonit marka, kuna Jänedal põllutöökooli peale kõigest 7½ miljonit marka välja anti. See Uuemõis, kus seminaar asub, ei ole oma majapidamisega karvaväärski rohkem sisse toonud ega isegi renti maksnud, kuna Jänedal põllutöökool põllutööministeeriumile ometi rentigi maksnud on. Jänedal põllutöökoolis õpib praegu palju rohkem õpilasi, kui Läänemaa seminaaris. Võrrelda teisi koolisid põllutöökoolidega, siis alles saate aru, kui võrd põllutööministeerium oma koolisid toetanud on. Haridusministeerium on keskkoolisid asutanud jne., kuna põllutööministeerium seda teinud ei ole. Kui nüüd tulla ja põllutööministeeriumile ette heidetakse vigu, mis põllutöökoolide suhtes tehtud, siis saadakse väga närviliseks, tuuakse kõikisugu ebaõigeid asju ette, tahtes ennast puhtaks pesta, viidetakse Riigikogu aega ja öeldakse, kõik olevat korras. Kõik ei ole aga korras, meie põllutöökoolide asi ei ole korras, ja seda mitte üksi Jänedal vaid kõigis teistes põllutöökoolides. Siin langeb suur osa lahkunud härra minister Kerem'i arvele, sest põllutöökoolide seisukorra parandamise asjus ei käidud ühegi ministri juures rohkem, kui härra Kerem'i juures. Seal olen mina lugematud korrad käinud, samuti teiste koolide juhatajad, ja palunud, et olge lahked ja andke meile niisugused korraldused ja määrused, et

meie kuidagi saaksime jalule. Selleks ei ole härra Kerem aga sõrmeotsagi liigutanud.

Edasi tähendas härra Kerem, et Jänedal majapidamine olevat väga kriitilises seisukorras olnud, ja sellepärast ei olevat tema võinud laenusid anda. Edasi tähendas härra Kerem, nagu stenogrammist lugedes selgub, et Jänedal põllutöökoolis ei olevat majapidamine korras ja sellepärast ei olevat teda võidud ka riigile üle võtta. Niisuguseid mõtteid on kahjuks ka ajakirjanduses avaldatud, eriti „Vaba Maa’s“, kus iga aasta pikemaid ja lühemaid kirjatükke Jänedal kohta. Seda avaldas „Vaba Maa’s“ ka härra Gustavson läinud aastal, kui ta eelarve-komisjoni liikmena Jänedal käis. Need on kõik pealiskaudsed kirjeldused, kuna sisulikult seda küsimust kaalutud ei ole. Jänedal majapidamine ei ole nii halb, kui seda kirjeldatakse. Pean tähendama, et Jänedal mõisa ja keskseltsi raskemaks punktiks on põllutöökooli ülevõtmine. Kool nõuab iga aasta keskseltsilt suuri summad. (O. Gustavson, stp: Mis ta on andnud?) Ma loen need summad kohe ette. (L. Johanson, stp: Kust keskselts need summad saab? — J. Hünerson, põl: Seal tehakse tööd!) Need summad on järgmised: 1921.—1922. a. on kool saanud 876.303 marka, 1922.—1923. a. — 1.552.265 mk., 1923.—1924. a. — 2.081.948 mk., 1924.—1925. a. — 986.169 mk. Mina tahaksin eriti viimase summa juures peatuda, kus möödunud aastal „Vaba Maa’s“ härra Gustavson kirjutas, et mõisa ega keskselts ei ole koolile midagi andnud, kui ainult küttepuid kohale vedanud. (O. Gustavson, stp: Seda ütles koolijuhataja.) See on ühekülgne informatsioon. Summa 986.196 marka, mis keskselts ja Jänedal mõisa majapidamine koolile on andnud, on revisjoni komisjoni poolt läbi vaadatud ja õigeks tunnistatud. (O. Gustavson, stp: „Revisjoni komisjoni“ ei ole olemas!) Jah on! (O. Gustavson, stp: Ei ole! See tuleb sõnast „rivi“ ja niisugust komisjoni ei ole!) Võin teile ka öelda, kes revisjoni komisjoni liikmed olid: Rahvapanga direktor härra Kask, põllumajanduse peavalitsuse ülem härra Allman ja Tallinna majandusühisuse ärijuht härra Gutman. Need härrad on need arvud läbi vaadanud ja õiged leidnud olevat. See väide, nagu ei oleks Jänedal mõisa põllutöökoolile midagi andnud, peale puude kohaleveo, langeb täiesti ära. Mis Jänedal mõisa põllutöökoolile on andnud? Väga mitmesuguseid asju: näiteks elektrivalgustus, küte. (O. Gustavson, stp: Puud on maksetud.) Ei ole! Kas Teie teate paremini, kui arvud näitavad. (O. Gustavson, stp:

Koolijuhataja ütles mulle, kes ise selleks raha on korjanud.) Koolijuhataja on samale aruandele alla kirjutanud, kus Jäned mõisa põllutöökoolile 986.196 marka 1924. aastal andnud. (O. Gustavson, stp: Noh, see on küll koolijuhataja!) Sellepärast langeb Teie väide täiesti ära. Mis Teie koolijuhatajaga sõbramehe jutuna ajasite, see on iseasi, aga ametlikult on asjad nii, nagu mina praegu ette kandsin. (O. Gustavson, stp: Riigikogu komisjon käis seal.) Kahjuks Teie olete ainult ühe poole üle kuulanud, ja sõitsite kahjuks enne ära, kui sinna jõudsin. Teie ütlesite, et olete kunni kella 12-ni Jänedal, aga panite eelmisel õhtul kell 8 putku, kuidas mina sain siis tähtajaks tulla... (J. Holberg, põl: See oli ootamata „ravisjon“.) Nii siis selgub, et lõviosa Jäneda majapidamisest on ära neelanud kool. Nende aastate eest kokku on koolile juurde makstud 5.496.686 marka. (O. Gustavson, stp: Milles see on maksetud? Rahas?) Rahas, ainetes, töös, veos ja igasuguses asjas, mida raha peale hinnata saab. Sellest on ka tekkinud osa Jäned võlgu, sest nagu härra Gustavson väga õieti küsis — kust siis keskselts raha võttis — siis peab tähendama selle peale, et laenu tehti ja ennastsalgavalt töötati selleks, et kooli üleval pidada, ja et koolis inimesed õppida saaksid. Ei ole Jäned põllutöökooli kohta veel mingisugust halba kriitikat olnud. On küll kriitikat tehtud Jäned mõisa majapidamise kohta, aga et kooli kohta halba kriitikat olnud ei ole, seda näitab juba see, et tahetakse Jäned põllutöökooli rohkem tulla, kui ruumi on, tullakse isegi teistest põllutöökoolidest Jäned põllutöökooli. Tähendab, seal on õppimine ja õpetamine täiesti korras. Raskused, mis mõisa majapidamises, on tulnud just sellest, et kool on liiga suured summad ära kulutanud. Sellest raskest seisukorras väljapääsemiseks ei ole endine põllutööminister härra Kerem põrmugi kaasa aidanud, kuigi mina põllutöökooli kriitilisest seisukorrast endisele põllutööministrile põhjalikke seletusi andsin. Härra Kerem oli suvel Jänedal kooliõpetajatega koos ja seal puudutati küsimust, kuidas saame Jäned majapidamist korraldada nii, et majapidamine niipalju ülejääki annaks, et ta võib kooli kulud tasa teha. Abirahade palumise ja teiste niisuguste mõtetega ei ole mina härra Kerem'i juures käinud, küll aga tahan ka praeguse põllutööministri juurde minna, et neid teid leida, mida mööda tarvis käia, et Jäned kui ka teiste põllutöökoolide majapidamine niikaugele areneks, et majapidamine kooli kulud tasa teeb. Ja see on täiesti võimalik, sest meil on selleks eeldusi, et

Jäned mõisa kui ka teised oma majapidamisi nii sisse seavad, et mõisa majapidamine niipalju sissetulekut annab, et nad kooli üleval pidada suudavad.

Pea ütles, et eriti Jäned mõisa maapind on halb: liivane, paiguti kõrge... (J. Tõnisson, rhv: Aga kui hoiatati, ärge minge sinna, mis siis tehti?) Ma räägin ka sellest, härra Tõnisson! Põllumeeste keskselts rentis Jäned mõisa selle eeldusega, et Põhja-Eestis maapind väga sarnane on Jäned mõisa maapinnale, ja keskselts võttis Jäned mõisa selle eeldusega ja täie teadmise, et sellest mõisast võib jagu saada. Ja kui ta sellest mõisast on jagu saanud, siis on see meie põllutöökooli õpilastele väga heaks näpunäiteks, kuidas maad harima peaks. (J. Tõnisson, rhv: Suurte riiklikkude summade abil.) Riiklikkudest summadest ei ole midagi saadud. (O. Gustavson, stp: No! — J. Tõnisson, rhv: Toetust saite üle ühe miljoni.) Kui meie Eesti pangast laenu saime ja kõrgeid protsente maksame, kas see on riiklik abi? See on laen, ja see laen on praegu, mis hinge kinni paneb. (J. Tõnisson, rhv: Saite 1.100.000 mk. J. Hünerson, põl: Riik on paberit trükkinud!) Need on ikkagi laenud. Mis kooli hoonetesse puutub, siis ei saa ometi ükski tulla ja kooli omal kulul täielikult sisse seada. Mina usun, et härra Tõnisson on ka nii mõndagi teha tahtnud, aga tal ei ole korda läinud. (M. Martinson, põl: O, jah, „Erika“ talus. — J. Tõnisson, rhv: Tulge ja katsuge niisugune talu teha. Ja riigi käest ei ole pennigi saanud!) Jäned majapidamise kohta, kuna mina teda poolteist aastat juhtinud olen, ei või öelda, et ta kahjuga oleks töötanud. Jäned mõisa majapidamine tõi läinud aastal 340.162 marka kasu. See kasu ja need arved on revisjoni komisjoni poolt läbi vaadatud. Kuid selle kasu sõi põllutöökool ära, ja keskselts pidi üle 600.000 veel juurde panema kooli ülevalpidamiseks. Nii ei või kõiki ühte patta panna — põllutöökooli ja mõisa majapidamist. Siin on tegemist kahe asjaga, kus kummagil on oma eelarve. Vaadeldes neid summasid, mis mõisa majapidamine annab ja teiselt poolt kulu, mis kool enese peale nõuab, leian mina, et mõisa majapidamine tuleb omaga välja, sellejuures on rent ära maksetud ja Eesti pangas üle 5 miljoni margalise võla pealt protsent ära tasutud. Jäned põllutöökoolil tuleb praegu üle 800.000 marga ainult protsente maksta. Nii näeme, et Jäned põllutöökooli majapidamine halb ei ole. Jäned mõisa on, nagu mina juba tähendasin, enesega välja tulnud ja inimesed, kes ütlevad, et seal majapidamine halb olla, on ise halvad. Ainukene raskus,

mis olemas, on kool ja kooli majapidamine. Kulud, mis kool nõuab, on väga suured. Pean ütleva, olen elus nii paljugi raskusi näinud, kuid niisugust raskust, nagu seda pooleteise aasta jooksul Jänedal põllutöökooli ülalpidamine minu peale pannud, ei ole mina näinud. Tuli kõik erakorraliselt kokku võtta ja suurte raskustega võidelda, et kuidagi kooli üleval pidada. Pean ütleva, on inimesi olnud, kes neist raskustest aru saanud ja sellejuures aitavat kärt pakkunud. Kuid kõik need isikud on olnud ainult kõrvalised inimesed, kellesse see asi otsekohe ei puutu. Näiteks, läksin Eesti panka härra Kukk'e juurde, kes teadis meie raskest seisukorras ja palusin temalt 500.000 marka laenuks. Mulle anti ja nõnda saime oma suvistele töölistele palgad välja maksta. Tänavu läksin jällegi laenu paluma ja tuldi jälle vastu. Ühel teisel korral läksin rahvapanga direktori härra Kask'i juurde ja palusin temalt raha laenuks, sest olime kriitilises seisukorras ja ei saanud viinavabrikut käima panna. Rahvapangast anti raha ja nõnda võis viinavabrik tööle hakata. Kuid pean tähendama ja õigusega tähendama, et meie ei ole toetust saanud seal poolt, kes oleks kohustatud olnud seda andma. Võlad ei ole Jänedal kasvanud. See 600.000 mk., mis kool rohkem sai, kui majapidamine tulu andis, millest ma rääkisin, oleme katnud noorte loomade juurdekasvatamisega. Nii et majandusbilanss ei ole Jänedal sugugi halvemaks läinud, ja loodan ka, et see käesoleval aastal halvemaks ei lähe. Jaanuarikuu kokkuvõtete järgi võib seisukorraga rahul olla. Kõik see nõudis suurt tööd, püsisvat energiat, tööd keskseltsi tegelastelt, et kooli ja majapidamist päästa ja sellepärast on väga kurb, kui tullakse ja öeldakse — see töö ei maksa midagi, ta ei ole midagi väärt. Seal on aetud põllumeestekogude poliitikat. Mina peaksin tagasi tõrjuma kõik need etteheited. Jänedal põllutöökooli ei pääse üksi jõukam rahvaklass, vaid seal käivad ka vaesemad ja selle tõttu on tulnud terve rida õpilasi õppemaksust vabastada. Selles koolis ei aeta mingisugust põllumeeste poliitikat, asju on koolis püütud erapooletult ajada. Nüüd tullakse ja tehakse etteheiteid, see on väga kurb ja annab halba tunnistust meie põllumajanduslikest tulevikukavatsustest. On väga kurb, et üksikule tegelasele, kes tõesti kogu energiaga tegevuses olnud, järele mõtlemata öeldakse, tema töö ei ole midagi väärt, ta ei ole midagi teinud. Muuhulgas tähendas endine härra põllutöominister Kerem, et Jänedal olevat lehmaid ja muid loomi saanud. Need lehmad, mis põllutöoministeeriumi poolt saadi, surid tiisikusse. Põllutöoministeeriumi poolt olid need loomad väga soovitatud, kui kõige paremad, kuid ometi olid nad väga halvad. (Vahel-

hüüded.) Lehmad vahetati lihtsalt ümber, viletsaid anti, aga paremaid lubati anda. (J. Tõnisson, rhv: Asjatundjad inimesed tohivad siis räbalaid loomivastu võtta?) Ma ei oska Teile, härra Tõnisson, selle kohta midagi vastata. Põllutöoministeeriumil pidi ometi teada olema, missuguseid loomi tema põllutöökoolile soovitab. Kui ma ei eksi, ma tähendan, ma olen ainult kuulnud ja ei tea kindlalt, need loomad olevat tervishoiu peavalitsuse arsti poolt soovitatud. (Vahelhüüe.) Siin ei ole tähtis aasta ja kuupäev, vaid tähtis on objekt. Osa varandust ja inventaari anti, nagu ma tean, keskseltsile üle. Siin kohal tahaksin veel lõpuks tähendada, et kui keskseltsi majapidamise põllutöoministeeriumilt üle võttis, oli see haletsemiseväärilises seisukorras: põllud olid söödis, loomad olid halvad ja palju teisi vigu oli. Et kõike parandada oli aastaid tarvis. Nüüd peab ütleva rõõmustavalt, et meil on praegu Jänedal tallis 92 lüpsilehma, ja kui mullikad ka lüpsma hakkavad, siis on üle 100 lehma. See on ometi suur kapital. Praegu lüpsab 52 lehma ja annab 400 toopi päevas piima. Kuid sellejuures peab tähendama, et lehmad ei tule ühel ajal lüpsma, vaid on ka neid lehmaid, mis kinni on. Ei ole suudetud niisugust korda majapidamises luua, et lehmad lüpsaksid aasta läbi. Ja sellepärast ei saa seda küsimust nii võtta, nagu härra Gustavson läinud aastal, läks talli ning küsis, kui palju lehmaid on ja palju piima nad annavad, ning jagab antud arvud piimalehmade arvu peale ära. Nii otsustada ei saa. Karjaraamatust on näha, et lehmad annavad ligi 2000 toopi aastas piima. (O. Gustavson, stp: Küsige karjaravitseja käest). Teie küsimine on sama hea, nagu põllutöökooli õpetaja käest.

Põllumajanduses on kindel külvikord sisse seatud ja läbi viidud. Selles suhtes ei või halba öelda.

Lõpuks tahtsin mina veel ühe asja peate tähelepanu juhtida. (J. Tõnisson, rhv: Kas see on lõpp?) Nimelt on lastud lendu see jutt, et mina pidavat Jänedal majapidamise juhtimisest palka saama 30.000 marka kuus. See jutt ei ole õige, vaid see on tuulest võetud. Mina pean ütleva, et mina ei ole ühtki penni saanud palka selle aja eest, kus ma olen Jänedal majapidamist juhtinud, seda näitavad revisjoni komisjoni protokollid, ja seda võite teie järele küsida. Palgaküsimus ei olnud üldse päevakorras, vaid mina läksin selle teadmise ja selle mõttega põllutöökooli majapidamist Jänedale juhtima, et seda seisukorda, mis tekkinud, päästa, sest et kõik oli kokkulangemisel. (M. Laarman, põl: Tonkman, hooldamise mõttes!) Võib

olla, hooldamise mõttes, siitpoolt äärest saab selles mõttes väga head eeskju. Mina läksin selles teadmises ja selle mõttega sinna, et vaadata, kas tõesti seda majapidamist ei saa kuidagiviisi päästa. See küsimus aga, et minule palka maksta, ei ole keskseltsis veel arutamisel olnud.

(Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **A. Jürman**: On ettepanek tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.05 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäär **J. Holberg**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.